

Bonus Nuntium

A Koszta József Múzeum tudományos, muzeológiai, művészeti és művelődési online folyóirata

2019/3.szám

Bonus Nuntium

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, MŰVÉSZETI ÉS MŰVELŐDÉSI ONLINE FOLYÓIRAT

Megjelenik online, évente minimum két alkalommal.

ISSN 2676-8933 Online

www.bonusnuntium.hu

Bonus Nuntium

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, MŰVÉSZETI ÉS MŰVELŐDÉSI ONLINE FOLYÓIRAT

Megjelenik online, évente minimum két alkalommal.

www.bonusnuntium.hu

Felelős kiadó

A Koszta József Múzeum igazgatója

Főszerkesztő

Farkas László Róbert

Szerkesztőségi titkár:

dr. Kádár Zoltán

Szerkesztő bizottság:

dr. Gruber László, dr. Miklós Péter, dr. Mód László, dr. Nátyi Róbert
Farkas László Róbert, Tánczos Roland

Szerkesztőség:

Koszta József Múzeum

6600 Szentes, Kossuth tér 1.

E-mail cím: folyoirat@kosztamuzeum.hu

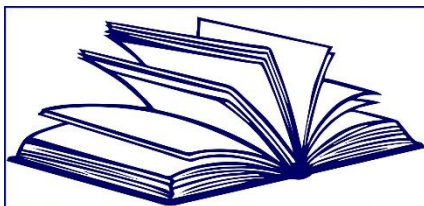
Telefonszám: +36 63 312 352

Kiadja:

Koszta József Múzeum (Szentes, Kossuth Tér 1)

TARTALOMJEGYZÉK

BALOG LAJOS: Szentés városszerkezetének alakulása a 18. századtól a 19. század végéig.....	1
KAISER LÁSZLÓ: In memoriam Labádi Lajos	24
PETŐ BÁLINT: Egyletek és népkörök Szentésen a XIX. században.....	27
SIPOS SZABINA: Novella – Sipos Szabina: A leghosszabb éjszaka.....	37
SZABÓ DÁNIEL: Szentési mindennapok 1944 őszétől 1945 elejéig.....	39
VINCZE GÁBOR: Huszák Elemér újságíró népbírósági pere	57

Bonus Nuntium

A Koszta József Múzeum tudományos, muzeológiai, művészeti és művelődési online folyóirata

---

Szentes városszerkezetének alakulása a 18. századtól a 19. század végéig

Balog Lajos*

*Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára Szentesi Fiókleveletára

---

Rezümé

Szentes városának dinamikus fejlődése a török kiűzése után indult meg. A 17.-18. század fordulóján báró Harruckern János György – a délvidéki törökellenes harcok élelmezési főhadbiztosa - kapta meg a település környéki birtokokat az uralkodótól jutalom gyanánt. A földesúr jelentős kedvezményekkel csábította vissza a helyieket, sikeresen kezelte a vallási különbségeket. A fejlődéshez a legnagyobb mértékben az a körülmény járult hozzá, hogy Szentes lett a délvidéki harcok miatt a császári hadsereg élelmezési központja.

A város folyamatosan terjeszkedett a négy égtáj irányába, az évszázadok folyamán a város vezetése mindig próbálta a lehető legegységesebb közigazgatást kialakítani. Először a kerületeket alakították ki, folyamatosak voltak a házzámozások és az egységes rend kialakítása. A 18. század folyamán egyre több és pontosabb térkép is készült, amelyen a változásokat pontosan jelölték.

Az 1850-es és 1860-as évektől kezdve kezdődött el az átlátható igazgatás kialakítása, amelyre főleg az adózás átláthatósága miatt volt szükség. A dualizmus korában pedig tulajdonképpen az építkezésekkel – Megyeháza, Petőfi Szálló stb. - kialakult a mai városkép. A századfordulón lezajlott rendezés következtében egy modern, közigazgatásilag rendezett várost sikerült kialakítani, minden esetleges hibája ellenére. A városi vezetés sokáig küzdött azért, hogy egy átlátható rendszert alakítson ki, és bő száz év alatt sikerrel végrehajtották a terveiket.

Bevezetés

A 21. században a gyorsan fejlődő számítógépes technológia következtében megindult a levéltárakban őrzött iratok digitalizációja. Magyarországon az Arcanum nevű cég jár az élen az iratok feldolgozása terén. Ezek következtében a történettudomány tekintetében is új lehetőségek nyíltak meg az utóbbi években. A feldolgozott georeferált – a szkennelt raszterhez

térképi koordinátákat rendelünk, így a ma is használatos vetületben tudjuk használni, akár a jelenlegi térképekre rávetítve – térképek közül a leghasznosabbnak a Habsburg állam által készített 18.-19. századi katonai felméréseket lehet tekinteni, ugyanis ezek részlet gazdagon ábrázolják magát a város környékét is és tájolás tekintetben is pontosak. A Szentesi Levéltárban fellelhető kataszteri térképek és a tervtárban található a város szerkezetéről készült térképek segítségével tudjuk rekonstruálni a település területén végbemenő változásokat. A török kiűzése teremtette meg az ország - benne Szentés – számára a lehetőséget az újjáépítés és utána a fejlődés megkezdésére. Szentés számára a Harruckern időszak jelentette a fellendülést, utána folyamatosan terjeszkedett a város az évszázadok folyamán. A megyeszékhelyi cím elnyerése után – 1880-as évek – nagy építkezések kezdődtek, amellyel a mai Kossuth tér tulajdonképpen elnyerte a jelenlegi formáját, a későbbiekben egészen a századfordulóig pedig sikeresen rendezték az utcákat és az utcaneveket is. Cikkemben tehát a török kor végétől a 19. század végéig követném nyomon a város terjeszkedését és szerkezetének átalakulását.

Utca, utcanévadás, a város terjeszkedése

A török kor pusztításai – Szentest az ellenséges csapatok többször elpusztították – után a város fejlődésére, újjáépülésére pozitívan hatott az 1716 és 1718 között lezajlott délvidéki, törökök ellen viselt háború. Az élelmezési főhadbiztos, báró Harruckern János György a településen rendezte be a császári hadsereget élelmezési központját. Itt sütötték a kenyeret és itt halmozták fel a hadsereg számára olyan fontos élelmentartalékokat. A lakosság emiatt gyorsan gyarapodott mind számban, mind vagyonban. Ezzel együtt járt a folyamatos terjeszkedés is.¹ Szentés városának régi, középkori központja a mai Termálfürdő környékén lehetett. Innen terjeszkedett szét a város minden égtáj irányába. Egy kis halászfaluból sikerült várossá fejlődnie az évszázadok során. Az ugrásszerű fejlődést tehát a 17. és 18. század fordulója hozta el. Térképek sajnos ezekből az időkből sem állnak rendelkezésre, az első igazán használható, amelyek alapján következtetni tudunk a városképre, egy 1752-ből való dokumentum.

A korábbi évszázadokra vonatkozólag az utcákról és az utcanévadásról nagyon kevés, azt is mondhatni semmilyen információ nem áll rendelkezésünkre. Az nyilvánvaló, hogy a középkori ember is valamilyen formában megnevezte az általa ismert utakat, utcákat – másképp

---

¹ Labádi 1989., 8. o.

nehezen tudtak volna egymásnak pontos útbaigazítást adni. A város a török időket 1694-re heverte ki teljesen, ekkor szerveződött újjá a település.²

Eleink a református templomköré kezdtek el építkezni. A fejlődést elősegítette Harruckern János György, aki kedvezményekkel – élelmiszerekkel ellátta az újonnan letelepedőket, adójukat megelőlegezte, vallásszabadságot biztosított stb. – csábította a környékre az új lakosokat.³ A báró érdemei elismeréseként és kincstári tartozás fejében kért az uralkodótól Békés és Csongrád megyében található birtokokat. A város felvirágzása és a népességszám ugrásszerűen gyarapodása a 18. század elejére, Harruckern földesúri időszakára esett.⁴ Ugyanebben az időszakban jelentek meg az első házsorok is a Kurca partján. Igazolhatóan 1731-ben már 4 házsorral rendelkezett a város. Ezek nem tagolódtak a mai értelemben vett klasszikus utcákra, ugyanis házsámokat még nem helyeztek el az épületeken. A négy házsorról az adószedés miatt is tudhatunk. A korabeli tisztviselő, Török György volt a megbízott "behajtó" ekkoriban, neki kellett pontosan vezetni, hol és mennyi pénzt sikerült összegyűjtenie a város számára.⁵

Adószedői könyvecskéjében a négy szervezett sorról a következőket állapította meg. Az első sorban 71 ház volt található, a második sorban 33, a harmadikban 54, a negyedik sorban pedig 172 darab. Ezeken kívül megjegyzi még, hogy voltak különálló vagy magányos házak is. Ezen utóbbiak a sorra nem szerveződött lakóépületeket jelentették. A dokumentum alapján tehát ki tudjuk számolni, hogy Szentesen összesen 357 lakóházat tartottak nyilván.⁶

A korabeli házak és utcák a következőképpen nézhetek ki. A telek egyik végén találjuk a lakóházat, ezek alkották a sort. A telek másik vége üres volt, lakóépület nem volt rajta. Tehát a telek egyik vége alkotta csak az "utcát", két út vagy utca között csak egyetlen sor ház volt. Minden sorban egy esküdt lakott, ők voltak a tizedesek. Minden utca alkotott egy tizedet, ebből nőtt ki a későbbi felosztási rendszer is, a tizedek szerinti beosztás.⁷

1733-ban átrendeződött a negyedik sor és egy újabb jött létre az ún. Külső-sor, amelynek köszönhetően 150 új házzal gyarapodott a város. A következő években tulajdonképpen minden évben egy új házsor alakult ki. A Kurca felső folyása melletti házsortól keletre alakult meg az Ötödik sor. A folyó partján álló sort, 1745-től nevezték Kurtza-sornak, amelynek korábban 1. sor volt a neve. Ugyanebben az évben – 1733-ban – megalakult az Ötödik- és Hatodik sor is. A

---

² Barta – Páhi 1980., 9. o.

³ Labádi – Siposné 2013., 44-45. o.

⁴ Labádi 1989., 8. o.

⁵ Barta – Páhi 1980., 9.--10. o.

⁶ Barta – Páhi 1980., 9. o.

⁷ Uo.

kettőn kívül még egy új ház sor jön létre, ez lett az új Külső-sor az előbb említett Ötödik sor helyett. Ezzel párhuzamosan a városmagtól dél felé indulva terjeszkedett a város.⁸

1745 és 1749 között 5 új utca jött létre és egy új városi egység is megalakult. 1745-ben 52 új házat építettek a Kis-ér melletti, az arról elnevezett Kis-ér sorban. Két évvel később egy új egység alakult, az Ötödik- és Hatodik sor között, ennek neve Üstök-szeg lett. Az utóbbi nem az 5. és 6. sorból szerveződött, hanem teljesen önállóan jött létre. 1749-ben felépült a Temető sor, amely a Hatodik sor mellett volt található és felépült a Végső sornak nevezett – vélhetően a város akkori határán elnyúló – is. Délen a Kis-ér sor után 43 új ház épült, de még nem szerveződött sorra.⁹

1750-től kezdve több forrás áll a rendelkezésünkre, hogy a gyarapodó város utcáit rekonstruáljuk. A Református „ekklézsia” története is felsorolja a korai Szentes utcaneveit. Az 1801. évi bejegyzés alatt olvashatjuk, hogy az utcáknak nem volt meghatározott neve akkoriban, a lakosok megelégedtek a település három részre való felosztásával. A 18. században a nagyobb egységeknek a nevei a „Felső Párt”, „Alsó Párt” és „KisÉr” voltak. A református „ekklézsia” története szerint csak a nagyobb, jelentősebb utcákat nevezték el. „{...} Kurtza I^{ső}, 2^{dik} 3^{dik} sor, hajnal uttza, fábiányi uttza, Üstök szeg, Kis Ér sor {...}” nevezetű utcákat emelték ki a többi közül, de ezekről az író szerint az akkor élők már mit sem tudtak. A szerző az 1748-as állapotokat rögzítette.¹⁰

Az első jól használható térkép 1752-ből való. Az 1928-as, Nagy Imre által szerkesztett monográfia közli a térképet, amelyet egy bizonyos Ruttkai mérnök készített. Nagy Imre közlése szerint a két templomos városban – református és katolikus – a következő utcák léteztek: Tóth József-, Kiss Bálint-, Báró Harruckerr-, Horváth Mihály-, Horváth György-, Petőfi- és Sarkadi Nagy Antal utca. Egy 1927-ben készült térkép¹¹ és a monográfia alapján – az ugyanis az 1928-as állapotokra hivatkozik – pontosan be tudjuk határolni az 1752-ben meglévő várost. A térképrészlet alapján, a kék színnel jelölt I. kerület volt az akkor már létező városrész. A Ruttkai mérnök által elkészített 1752-es térkép nem jelöl utcaneveket.¹²

---

⁸ Barta – Páhi 1980., 10. o.

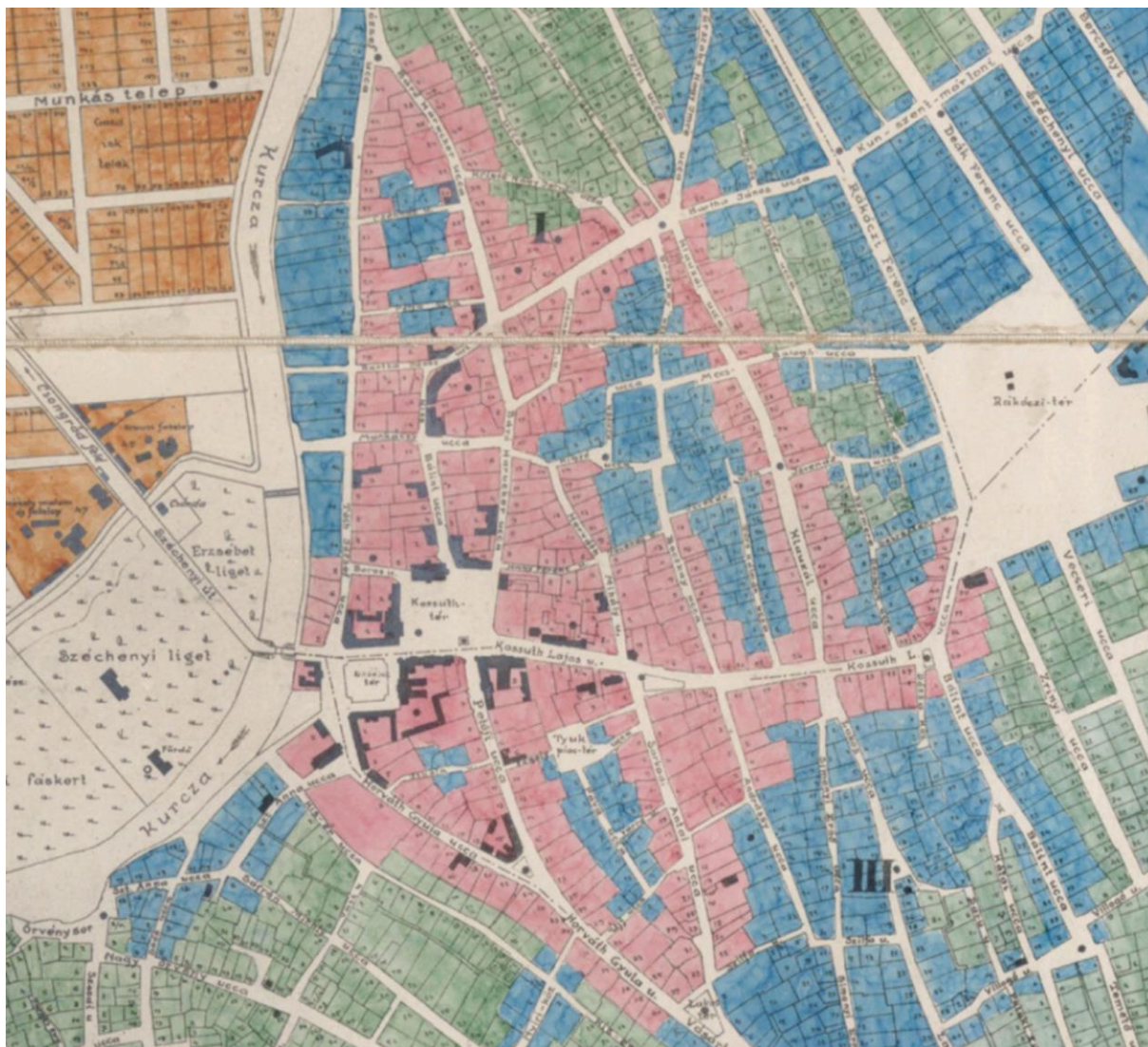
⁹ Uo.

¹⁰ Ekklezsia II., Hatodik rész, Az Ekklezsia tagjairól I^{ső} szakasz. Az Ekklezsiában lévő Famíliák névsora.

¹¹ Szentes 1927., CsmL\Szf, Szvt 34_002.

¹² Nagy 1928., 129. o.

1. ábra: Szentes központi magja 1752-ben, Nagy Imre könyve alapján

A 18. század közepi térkép szerint tehát a város északi felében hét sor létezett, a déli részeken a Kis-ér mellett a Kis-ér sortól keletre négy új házsor jött létre. A lakosságszám a 18. században folyamatosan gyarapodott. Egy 1715. évi összeírás szerint 1380 fő volt a város lélekszáma.¹³ A település népességszáma 44 évvel később 1759-ben 5000 fő volt. A század második felére, 1785-re a lakosságszám elérte a 8996 főt. Ennek a folyamatos gyarapodásnak volt köszönhető a folyamatos terjeszkedés. A déli részen újabb utca szerveződött, *Új utcza* néven. Az észak-nyugati részeken új házcsoport alakult ki a Kurca partján, a „Révbeliek” elnevezéssel. A későbbi Hajnal utca is létrejött ekkor a város észak-keleti végében.¹⁴

¹³ Az adózók nevei felsorolva, innen lehet következtetni a város lélekszámára. In: 1715 összeírás.

¹⁴ Barta – Páhi 1980., 10. o.

1778-ban a hivatalos közigazgatás is átvette a köznyelvben használt elnevezéseket és megjelöléseket. Kialakult az első és második tized, amelyet *Felső Résznek* neveztek el. Ez a mai Felsőpártnak felelt meg. A harmadik és negyedik tized pedig az *Alsó résznek* nevezett területen alakult ki, amely a mai Alsópártnak hívnak. A két nagyobb egységet – Felső- és Alsó részt – egy mocsár választotta el egymástól, amely a mai főutcán volt található. Eme természetes határvonal egyben két felekezetet is elválasztott egymástól. A Felső részen élő lakosság ugyanis az evangélikus, míg az Alsó részen élők a katolikus egyházhoz tartoztak. Ekkoriban már, a 18. század második felében, a házaknál folyamatos számozást alkalmaztak, de néha évente újra kellett számozni a házakat a gyors gyarapodás miatt.¹⁵

A mai főutcától északra fekvő városrészt nevezik Felsőpártnak, amelyről 1740-ből már van adatunk. A városrészben volt akkoriban egy leányiskola, a református "ekklézsia" történetében a következő közlést olvashatjuk: "*Itt illik feljegyeznünk az Ujj Leány Oskolának a felső párton lett felállításának alkalmatosságát{...}*".¹⁶ Az itt épült templom építésén munkálkodó utcák neveit is tudjuk. Az 1746-ban épült templomot a Kisér sor, Kurca sor, Kurca második sor, Harmadik sor, Negyedik sor, Ötödik sor és a Felsőpárti sor lakosai építették. A Felsőpárt nem tartozott a legősibb településmaghoz, amely a Kurca-partot foglalta magában, a mai I. és II. kerület. Az Alsópárt a mai III. kerületet foglalja magában, tengerszint feletti magassága pedig a mai Fürdő területével vetekszik, tehát az árvízzel szemben ez a rész is jó menekülőhelyet biztosított.¹⁷

2. ábra: Szentes városa az első katonai felmérésen, a 18. század végén

¹⁵ Barta – Páhi 1980., 11-12. o.

¹⁶ Ekklézsia I., Nyolcadik rész.

¹⁷ Zsíros 1990., 9-10. o.

Visszatérve az utcák gyarapodására, a gyors ütemben megjelenő új utcákra és házsorokra bizonyíték, hogy 1780-ban 1054, míg 1801-ra már 1765 lakóház épült fel. Az utcanévadásra jellemző, hogy általában földrajzi nevekhez kapcsolódtak, a városban található egy-egy helyhez viszonyítva nevezték el az utcákat, házsorokat. A legfőbb ok, amelyre visszavezethető a névadás igénye az adószedés volt, mivel a pénzügyekről – melyik háztól, mekkora összeget sikerült beszedni – pontos nyilvántartást kellett vezetni.¹⁸

A 19. század első negyedének utcanév használatáról nincsenek hivatalosan feljegyzett adataink. 1835 és 1848 között viszont a gyarapodás lelassult, mivel az örökváltás szerződés megkötése után a tanács megtiltotta új házak építését. Az 1840-ben elkészült térkép szerint a városnak akkor 66 utcája és – Nagy Imre szerint 2344 ház volt található¹⁹ – 2344 háza volt. A Barta László és Páhi Ferenc adatai szerint 1848-ban már csak 2313 ház létezett, amely láthatóan kevesebb, mint a nyolc évvel korábbi szám.²⁰

1838-ból tudunk egy árverésről is. Ekkor a tanács 4 vendégfogadó és harminckét kocsmá használatát árverezte el. Ezek között a nevek között későbbi utcaneveket is találunk, ilyenek például a Csillag, Villogó stb. Az árverési jegyzőkönyvben mind a négy, akkoriban létezett tized utcaneveit is megtalálhatjuk. Ekkor már nemcsak földrajzi nevekhez, hanem a lakosok által ismert személyekhez is kötötték az utcaneveket. Ilyen volt az Első tizedben a *Hanka János utzája*, a Második tizedben a *Balog Mihály utzája* vagy a Negyedik tizedben megemléített *Árvai Antal utzája*. Ha nem személyekhez, akkor kapcsolódhatott egy-egy fontosabb intézményhez vagy épülethez az utcanév, ilyen volt a *Lakos Ferenc malma környéke* (Második tizedben) vagy a *Cath. templom alóli utza*. A példaként felsorolt – és jegyzőkönyvben szereplő összes többi – utcák helyétnehez pontosan a 19. század közepén készült térképeken, ugyanis a személyekhez kötött elnevezések egészen addig maradtak meg, amíg az illető el nem halálozott. Utána viszont a helyiek új nevet adtak az utcának, így a később készült térképen – 1860-es – megjelenő utcanevek és az 1838-ban elkészített jegyzék alapján nem lehet egyértelműen beazonosítani az utcákat.²¹

A tartós utca- és városrendet 1850 és 1870 között alakították ki. Ekkoriban az utcanévadás már általános szokássá válik, névtelen utca alig akadt a városban. Szentes város tanácsa felülről, városvezetési szintről kívánt rendet teremteni a névadás tekintetében. Céljuk az volt, hogy a helyiek által alkalmazott önkéntes névadás háttérbe szoruljon vagy teljesen eltűnjön, ezáltal a

---

¹⁸ Barta – Páhi 1980., 12. o.

¹⁹ Nagy 1928., 129. o.

²⁰ Barta – Páhi 1980., 13. o.

²¹ Barta – Páhi 1980., 13-14. o.

vezetők számára is követhető rendezett település jöjjön létre. Már 1850-ben utasították a városi mérnököt – Kocsis Pált – hogy az utcák számozását egész számokra egészítse ki, ugyanis eddig a pontig a törtszámok voltak túlsúlyban. Ezenkívül a házak megszámozásához szükséges táblákat Nyíri Józsefre bízta. Erre a rendezésre a népszámlálás miatt volt szükség, amely az adózás- és katonai ügyek miatt volt fontos. A városon belül ennek hatására folyamatos számozás alakult ki, a számtáblákat sikeresen felszögezték. Amit változatlanul hagytak, az a tizedbeosztás volt. A népszámlálás szerint, 1850-ben a város lélekszáma 22147 fő volt. Az utcaneveket nem jegyezték le a népszámlálás alkalmával.²²

1857-ben újabb népszámlálást rendeltek el, ismét Kocsis Pál mérnököt bízta meg a városi tanács a munkálatok elvégzésével. A feladat az utcanevek kiigazítása, és egy névjegyzék benyújtása volt a városi tanácsnak. A polgármester külön rendelete értelmében a számtáblákat is le kellett cserélni egy jobban olvasható fajtára. 1857 novemberében megtörtént az újraszámolás és a táblák újrafestése. A Kurca-parti sortól kezdve 1-től folyamatosan felszámolták a lakóházakat. Sajnos ez az összeírás is csak a pillanatnyi állapotot volt képes rögzíteni. Az átépítések, bontások és az új házak építése következtében a kialakított új rend gyorsan felbomlott. Gyakran azt sem lehetett megállapítani egy ház melyik tizedbe tartozott. 1868-ig emiatt sajnos nem is sikerült rendezni a város belterületét. A hét évvel korábbi összeíráshoz képest a lélekszám 26094 főre emelkedett.²³

Az 1850-es években a fentebb már említett Kocsis Pál, nemcsak a város utcáit rendezte és mérte fel. 1850-51-ben Kistőkét, Felső- és Alsórétet, a Nagynyomást, Szentlászlót, a Berki részt, a majorsági földeket, Fertőt, Ecsert, Mucsihátat, Eperjest és a Királyság földjeit mérte fel és osztotta ki.²⁴

Az 1857-es állapotokról Kocsis Pál mérnök készített egy kimutatást, amelyet össze lehet vetni az 1861-ből való térképpel s Páhi Ferenc által – azóta sajnos elveszett dokumentumokból – kigyűjtött utcanevekkel és névtáblákkal. Ebből a hármas összehasonlításból, az eltérések miatt, nem lehet pontos képet adni a városképről. Két táblázatban találhatjuk meg a 19. század közepi utcaneveket. Az elsőben a felsőparti, a másodikban az alsóparti utcákról kaphatunk egy képet. Az utcanevek írásmódjában találhatunk eltéréseket akár háromféle alak is szerepel.²⁵

---

²² Barta – Páhi 1980., 14-15. o.

²³ Barta – Páhi 1980., 15. o.

²⁴ Nagy 1928., 132. o.

²⁵ Barta – Páhi 1980., 15-17. o.

A felsőpárti részen 1857-ben létezett, de nem volt elnevezve az akkori Görgös utca, Dóci köz, Fő tér és a Vásár tér sem. A második katonai felmérésen a Vásár tér „*Vásár Altas*” néven van jelölve. Az 1860-tól a térképeken már egységesen Vásár tér névvel illették.²⁶

3.-4. ábra: A Vásár tér az első katonai felmérésen és 1860-ban

²⁶ Szentes 1860., CsmL\Szf, Szvk17_002; II. EKF, Kataszter XIX., <https://mapire.eu/hu>; Barta – Páhi 1980., 15. o.

5. ábra: Görgös utca 1860-ban

A Görgös utca – amely a mai Batthyány utcának felel meg – neve többször megváltozott. 1860-ban *Görgös útca* volt a hivatalos neve.²⁷Három utcát is keresztez a mai napig, amelyek közül egyedül a Nagy Görgös utcának ugyanaz a neve 1860 óta. A másik két utca közül a Kis Görgös utca a mai Bálint utcának felel meg. A három közül a legkeletebbi utca a Kis Utca. 1860-ban még egy hosszú utcát jelez a térkép a Kurcza parti utcától kiindulva, amely a Szél utcáig tart.²⁸ A kataszteri térképen az utca északi fele Borza utcza lesz, míg a déli fele a Nyíri utcza nevet kapja.²⁹ 1895-ös térkép Kis utcaként említi ismét, egybevonták a két részét ismét.³⁰ Az utcák mai elnevezése a kataszteri térképen szereplő

utcaneveket követik.

A Fő tér – a mai Kossuth tér – a második katonai felmérésen vehető ki elsőként. Elnevezve nincs, de a tér ekkorra már kialakult. 1860-ban *Fő tér* néven jelzi a térkép,³¹ a kataszteri felmérés *Kossuth térként* hivatkozik rá.³²Ekkor már látható az 1882 és 1883 között felépült Vármegyeháza³³ és a Városháza épülete is. 1895-ben azonban egy új név jelent meg a *Piacz tér* elnevezés.³⁴ A kataszteri térkép és az előbb megemlített térkép a díszkutat is jelöli, amelyet szintén az 1880-as években építettek fel a téren,³⁵ a Vármegyeháza előtt. Érdekes különbség a két térképen, hogy a később készült térkép a Kossuth-szobrot nem jelzi a téren.³⁶ Napjainkban a Kossuth tér elnevezés maradt meg a hivatalos használatban.³⁷

²⁷ Szentes 1860., CsmL\Szf, Szvk17_002.

²⁸ Uo.

²⁹ Kataszter XIX., <https://mapire.eu/hu>.

³⁰ Szentes 1895., CsmL\Szf, Szvt25_001.

³¹ Szentes 1860., CsmL\Szf, Szvk17_002.

³² Kataszter XIX., <https://mapire.eu/hu>.

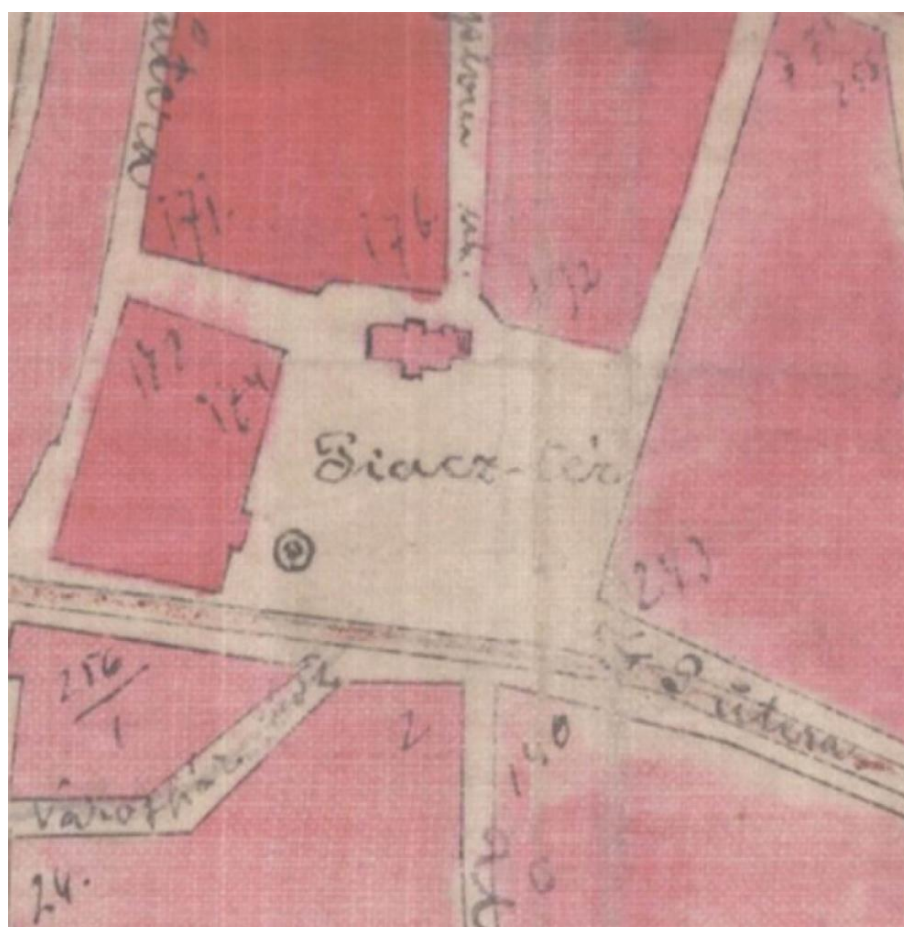
³³ Labádi 2016., 14. o.

³⁴ Szentes 1895., CsmL\Szf, Szvt25_001.

³⁵ Labádi 2012., 40. o.

³⁶ Szentes 1895., CsmL\Szf, Szvt25_001.

³⁷ Jelenkori Szentes és környéke a 21. században, <https://mapire.eu/hu>.

6.-7. ábra: Fő tér 1880-as évek és 1895-ben

Az alsópárti részen 1857 és 1860 között nem figyelhető meg nagy mértékű névváltozás. Az 1857-es rendezés alkalmával a városi tanács célként tűzte ki a zugok és közök megszüntetését. Az 1860-as térképen még sok kisebb utcát találhatunk. Ilyenek voltak akkoriban a *Kurcza köz*, *Nagy ág köz*, *Kertész köz*, *Kissér köz*, *Galamb zug*, *Csillag köz*, *Kisvölgy köz*, *Lakos köz*, *Szilfa köz*, *Bogár köz*.³⁸ Tehát az Alsópárton a rendezés nem járt igazán nagy sikerrel. 30 évvel később a kataszteri térképeken már a legtöbb kisebb zug eltűnik. Ekkorra már vagy megszüntették vagy átnevezték. Ilyenre példa a Csillag közből lett Csillag utca, a volt Csillag utcát pedig Simonyi Ernő utcára keresztelték át.³⁹ A későbbi térképeken megfigyelhető, hogy a sok kis köz és zug fokozatosan eltűnik, csak mutatóban marad egy-kettő. Manapság egyetlen fontos köz maradt meg, ez a Nyíri köz.

1860-ban, Széchenyi István halálának a hírére a városi tanács döntött egy ligetnek a létrehozásáról. A Kurcán túli szigetet nevezték el Széchenyi ligetnek, az ahhoz vezető – és egészen a Kuczori csárdáig kimenő – utat pedig Széchenyi útnak nevezték el. Rövid időn belül jelentős építkezések zajlottak, egy városi kert épült fel sétánnyal, fürdővel és vendéglővel.⁴⁰ A harmadik katonai felmérésen már megjelenik az építkezés nyoma, a kataszteri felmérés viszont már sokkal pontosabb képet ad – tulajdonképpen az egyik legpontosabbat. A ligettől dél-nyugatra egy faiskolát jelöl, a ligetben pedig láthatóak az épületek piros színnel és a rendezett kert a sétánnyal.⁴¹

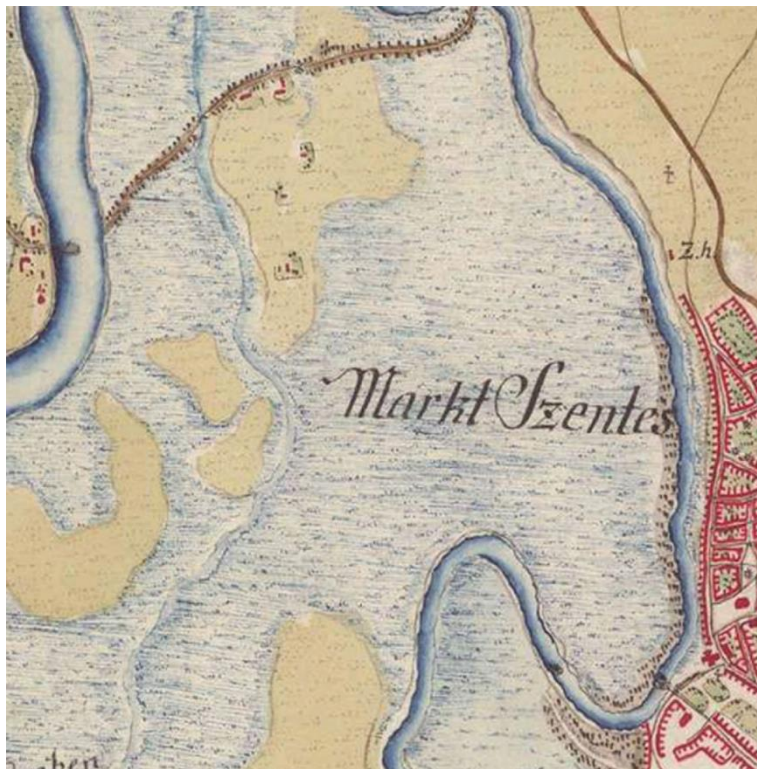
³⁸ Szentes 1860., CsmL\Szf, Szvk17_002.

³⁹ Kataszter XIX., <https://mapire.eu/hu>.

⁴⁰ Barta – Páhi 1980., 17-18. o.

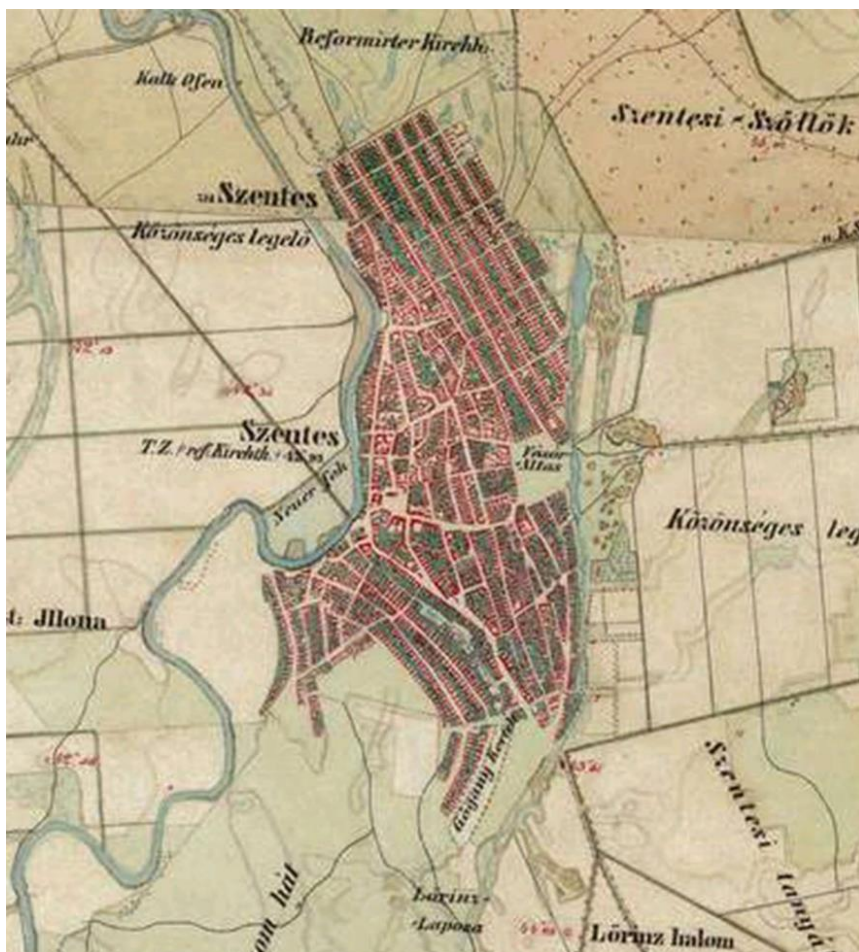
⁴¹ I.EKF, II.EKF, III. EKF, Kataszter XIX., <https://mapire.eu/hu>.

8.-9. ábra: Széchenyi-liget és a Kuczori csárdához vezető út az első- és harmadik katonai felmérésen (19. század második fele)

Az 1860-as években a város tovább terjeszkedett. Új házhelyeket jelöltek ki a Kisér déli részén található ún. Kobozi részen. A 99 új ház még egy házszámon szerepelt. Az Alsópárton, a Szélső soron pedig 25 házhely jött létre. A Szélső sortól keletre pedig névtelen utcák keletkeztek. Ez lehetett pl. a későbbiekben Honvéd utcára keresztelt, akkor még névtelen sor. Itt voltak az 1848-as honvédeknek kijelölt házhelyek a városi tanács határozata szerint. A névtelen utcákat az 1870-es népösszeírás rögzítette. Feltüntették a tizedet, a házszámot és az utca nevét is. Egy változás történt a tizedbeosztásban. A korábbi 3. tized a Kis-ér a 4. tized elnevezést kapta, a 4. tizedből pedig 3. tized lett. Tehát tulajdonképpen csak egy számcseré történt. A négytized felsorolása előtt Közép és Belső jelöléssel négy fontosabb épületet kiemelték a többi közül. Ezek voltak a katolikus templom, paplak, városi magtár és a megyeháza. Utána felsorolták a tizedeket és a sorszám szerinti összeírás.⁴²

10. ábra: Szentes városa a második katonai felmérésen, a 19. század első felében

⁴² Barta – Páhi 1980., 18.; 20. o.

A felsorolásban új neveket is találhatunk, amik a valóságban nem voltak újak. Az összeírók a lakosok elmondása alapján írták le a neveket. Mivel a helyiek bemondásaira támaszkodtak egy-egy utcának, térnek eltérő elnevezéseket adhattak – pl. Fő utca – Nagy utca stb. Új utcaként tulajdonképpen a Vas utca, Selyem utca és a két Új utca jött létre. Egy teret is megemlítettek, melyet egy alkalmi névvel emlegettek. Ez volt a katolikus paplak és a városi magtár között levő ún. Processió – körmenet – tér, az 1860-as évek közepén.⁴³

Közben a város és környékének felmérése is tovább folyt. 1866-ban Török János az ártereket, Seress László és Hódy Lajos pedig Tés-pusztát – amely a várostól észak-nyugatra található – mérték fel és osztották ki. A réti földeket is újból felmérték Jándy Ferenc és Abaffy Zsigmond mérnökök segítségével 1868-ban.⁴⁴

1850 és 1870 között általános szokássá vált az utcanévadás. Névtelen utcák alig akadtak, mivel igyekeztek mindegyiket elnevezni. Az elnevezés jellemzően már a földrajzi eredetű nevekre korlátozódott, a személynevek használata, ha nem is teljesen de eltűnt. A házsámozásnál ragaszkodtak a folyamatos számozáshoz. A folyamatos átalakulás miatt az utcanévadás területén még mindig nem volt teljes rend, a népi elnevezések használatban maradtak. A későbbi évtizedekben a városi tanács próbálta egységesíteni az utcák elnevezését. Erre a folyamatra rögtön az első példa, az 1868-as rendezés, melynek alkalmával építkezési vonalakat jelöltek ki, célul tűzték ki a zugok megszüntetését és új utcákat – erre jó példa a fentebb említett Honvéd utca – kívántak nyitni. Ezekon kívül az utcák téglával való burkolását is elrendelték.⁴⁵

Az utcaneveket az 1880-as években elkészült kataszteri felmérés vette pontos nyilvántartásba. Szentest és környékét 1882 nyarán kezdték el felmérni, de még a következő évben is folytatódott a munka.⁴⁶ Bizonyos utcákra két nevet is felírtak a készítők. A feketével felírt nevet két piros vonallal áthúzták, mellé pedig feketével is írtak egy utcanevet. A *Szentest utcanevei* című könyvben található egy táblázat, amely –csak a Felsőpárt utcáit – az utcanevek változásait összegzi 1731-től. A térképpel összevetve azt a következtetést lehet levonni, hogy a két vonallal áthúzott nevek a lakosság által adott utcanevek lehettek. A fekete tintával felírt utcanevek pedig a városi tanács rendezési kísérletei lehetnek az elnevezésekre. Vannak olyan utcák is, ahol csak egy nevet olvashatunk mindvégig.⁴⁷

---

⁴³ Barta – Páhi 1980., 18-20. o.

⁴⁴ Nagy 1928., 132. o.

⁴⁵ Barta – Páhi 1980., 19-20. o.

⁴⁶ Török Enikő: Szentest részletes felmérése. In: Catastrum 2016. 3/4., 38-47. o.

⁴⁷ Barta – Páhi 1980., 61. o.; Kataszter XIX., <https://mapire.eu/hu>.

11.-12. ábra: Az utcanevváltozás jelölése a kataszteri térképeken

A város utcáit és belterületét a 20. század elején rendezték véglegesen. Az előző évtizedekben mindenféle javaslatot félredobtak, de 1906-ban egy átfogó rendezési elvet fogadott el a városi tanács. A rendezés elvei már 1903-ban megfogalmazódtak, a térképek pedig három évvel később készültek el. Sikerült pontosan elhatárolni a korábbi négy tizedet, új utcarendet kialakítani. A tized beosztást a kerületi beosztás váltotta fel, minimális változtatással. Az I. és II. tized a Felsőpárthoz tartozott, a III. és IV. tized pedig az Alsópárthoz. A sorszámozás tekintetében minden utcát újraszámoltak, egytől kezdve a számozást minden egyes utca elején. A Vásár tér neve Rákóczi térre változott, a korábbi Fő tér neve Kossuth térre változott 1892. szeptember 15-én. Ezeknek a tereknek a házait sorszámmal is ellátták, a többi téren a közelben lévő utcákhoz viszonyították a számozást. A négy kerületben, ha mindent egybevetünk, összesen 131 utca, de nyolc utca több kerülethez is tartozhatott egyszerre.⁴⁸

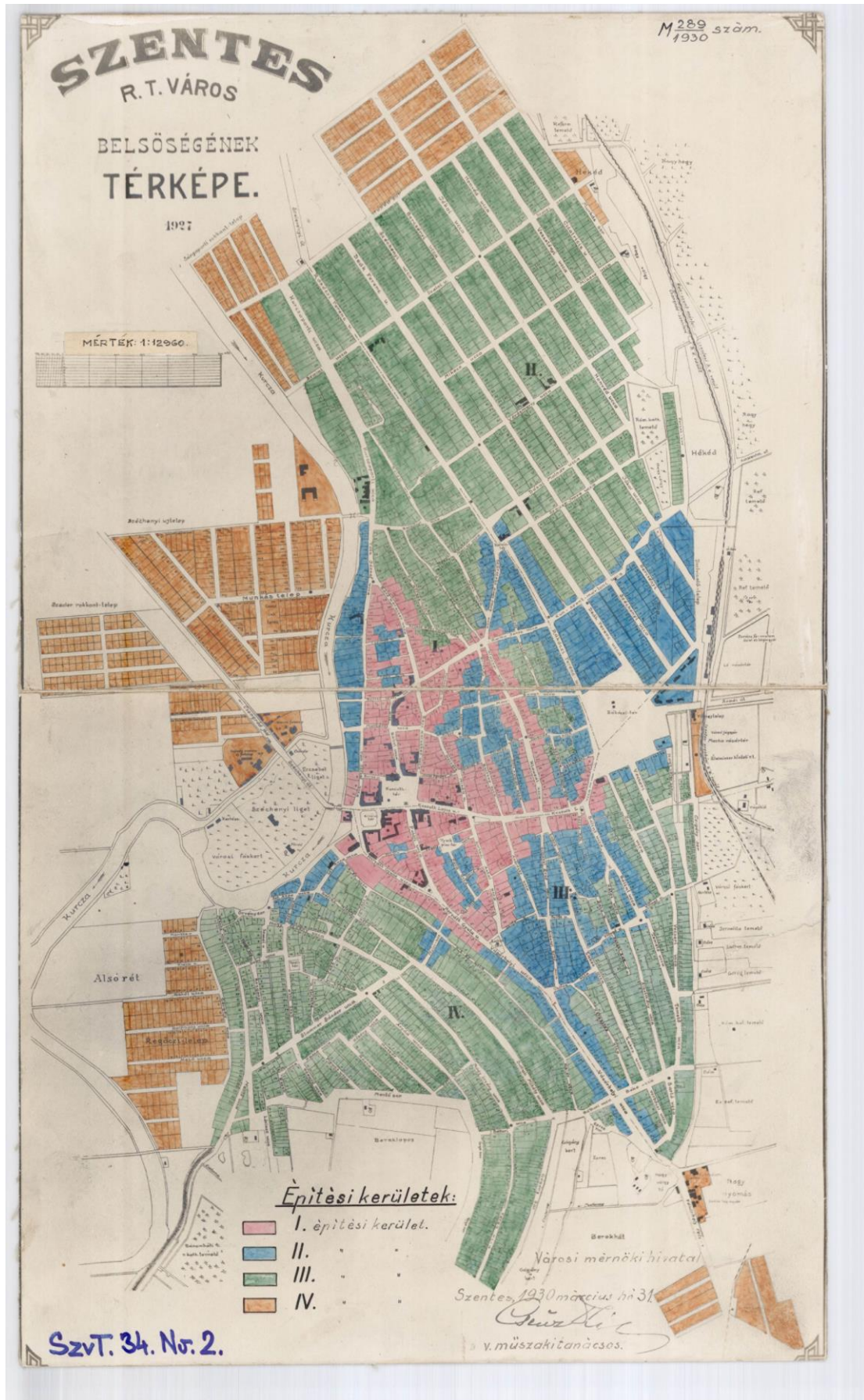
A rendezéssel párhuzamosan ekkor épült ki a villanyvilágítás a városban, az utcákat pedig szilárd burkolattal látták el. Új lakótelepek épültek és a városrészek rendezésével párhuzamosan a csatornahálózat is kiépült. Az utcaneveket egységesítették, személyekről nevezték el az utcákat, a magyar történelem nagy alakjai lettek erre a célra kiválasztva. Radikálisabb személyekről, illetve az aradi vértanúkról nem nevezték el utcákat.⁴⁹

Az 1906-ban lezajlott rendezéskövetkeztében egy modern, közigazgatásilag rendezett várost sikerült kialakítani, minden esetleges hibája ellenére. A városi vezetés sokáig küzdött azért, hogy egy átlátható rendszert alakítson ki, és bő száz év alatt sikerrel végrehajtották a terveiket. A későbbiekben történtek kiigazítások, de a mai település utcái és kiépítettsége ekkor alakult ki.

---

⁴⁸ Barta – Páhi 1980., 20-35. o.

⁴⁹ Barta – Páhi 1980., 39. o.

13. ábra: Szentes városa 1927-ben

Mellékletek

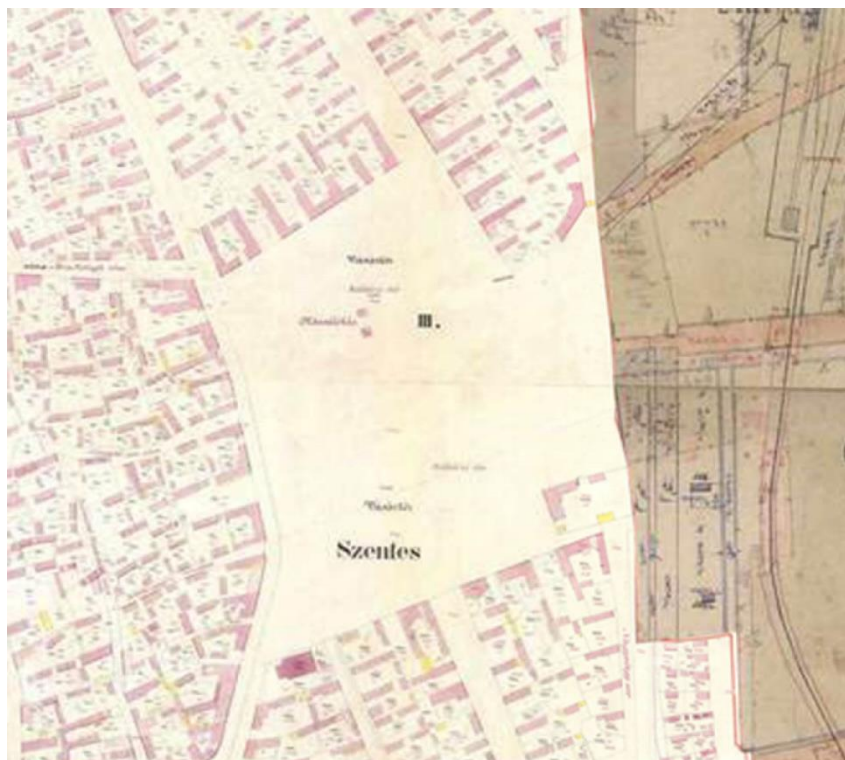
1.: A Fő tér 1860-ban

2.: A Fő tér a második katonai felmérésen

3.: A Széchenyi-liget és a Kuczori csárda a második katonai felmérésen

4. A Vásár tér a kataszteri térképen

IRODALOM:

- Barta – Páhi 1980. Barta László és Ferenc Páhi. Szentes utcanevei. Csongrád megyei könyvtári füzetek 12. Szeged: Somogyi-Könyvtár, 1980.
- Catastrum 2016. 3/4 Catastrum, Évnegyedes katasztertörténeti folyóirat, Herman Ottó Intézet, 2016., 3. évfolyam, 4. szám
- Labádi – Siposné 2013. Labádi Lajos, Siposné Miskolczi Gyöngyi és Szent Erzsébet Katolikus Általános Iskola és Óvoda: A szentesi katolikus iskolák története, 1772-2012. Szentes, Szent Erzsébet Katolikus Általános Iskola, 2013.
- Labádi 1989. Labádi Lajos: Szentes címertörténete, Szentes, Városi Könyvtár, 425-ös Emlékbizottság, 1989.
- Labádi 2012. Labádi Lajos: A szentesi díszkút története, Szentesi Műhely füzetek, Szentes Városi Kvt. Nonprofit Közhasznú Kft., 2012.
- Labádi 2016. Labádi Lajos: A szentesi városháza építéstörténete, Szentesi műhely füzetek, Szentes, Városi Könyvtár, 2016.
- Nagy 1928. Nagy Imre (szerk): Szentes, Magyar városok monográfiája III. kötet, Budapest, Magyar városok monográfiája kiadóhivatala, 1928.
- Zsíros 1990. Zsíros Katalin: Szentes földrajzi nevei. Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből. Szentes, Szentes Városi Tanács Művelődési Osztály, 1990.

FORRÁSOK:

1715 összeírás	1715. évi országos összeírás, Arcanum, DVD lemez, 2004.
Ekklézsia I.-II.	Takács, Edit. A szentesi református ekklézsia története, 1700-1825. Szentes, 2001.
I. EKF	Első katonai felmérés, 1782-1785., https://mapire.eu/hu .
II. EKF	Második katonai felmérés, 1819-1869, https://mapire.eu/hu .
III. EKF	Harmadik katonai felmérés, 1869-1887, https://mapire.eu/hu .
Kataszter XIX.	Habsburg birodalom kataszteri térképek, XIX. század, https://mapire.eu/hu .
Szentes 1860	Szentes térkép 1860, CsmL/Szf, Szvk17.
Szentes 1895	Szentes térkép 1895, CsmL/Szf, Szvt25.
Szentes 1927	Szentes térkép 1927, CsmL/Szf, Szvt34.

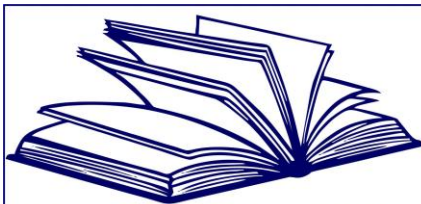
Summary

Lajos Balog

The dynamic development of the city of Szentes began after the Turkish expelled. In the end of the 17th-18th centuries, Baron János Harruckern received the settlements and there peripheric lands from the king as a reward. The landlord has attracted significant discounts to the locals, successfully treating religious differences. To the greatest extent development was contributed to the fact that Szentes became the food center of the Imperial Army due to the war of the south-west.

The city continued to expand towards the four celestial landscapes, and over the centuries the management of the city has always tried to create the clearest possible administration. In the first place, the districts were formed, the building of house numbers and the creation of a unified order were continuous. The in the course of the 18th century, a more and more accurate map was created, where changes were accurately nominated.

Starting from the 1850th and 1860th years, the establishment of transparent management, which was necessary mainly due to tax transparency, started. In the era of dualism in fact, the construction site – County House, Petőfi Hostel, etc. - today's cityscape has evolved. Due to the order of the turn of the century a modern, administratively arranged city has been constructed, despite all its possible faults. Urban leadership struggled for a long time to develop a transparent system but successfully completed their plans in hundreds of years.

Bonus Nuntium

A Koszta József Múzeum tudományos, muzeológiai, művészeti és művelődési online folyóirata

---

In memoriam Labádi Lajos

Kaiser László

Bevezető

Labádi Lajos barátom volt, jó barátom. Én mint pesti fiú a felejthetetlen szegedi években, főiskolás koromban (1973–1977) között szerettem meg őt, a szentesi fiút, csoporttársak voltunk egyébként magyar–történelem szakon. Az ebben a korban és időszakban született barátságok meghatározóak s megismételhetetlenek. S bár őt is, engem is visszasodort az élet és munka szülőhelyünkre, kapcsolatunk folyamatos és töretlen volt, a családi találkozásoktól az egymásnak küldött dedikált könyveken át a rendszeressé vált s az általa szervezett szentesi baráti találkozókig. Nagy ívű pályát futott be Labádi Lajos – szentes szerelmese, ahogy mondani szoktam –, hihetetlen mennyiségű folyóirat- és újságpublikáció, a levéltári igazgatóság, megyei, sőt országos ismertség, s mindezek mögött hihetetlen munkabírás és szorgalom meg persze a biztos, rendkívül stabil családi háttér. De megmaradt leginkább örök és ideális barátnak, egyenes, őszinte embernek! S bár tudtam, tudtuk, hogy betegeskedik: megrendítő volt a hír, hogy elment. A barátok, az egykori főiskolás társak és természetesen az egykori legendás főiskolai tanszékvezető tanárunk, Nagy István nevét viselő Baráti Kör kért meg, hogy én tartsam a temetésen a gyászbeszédet. Gombóccal a torkomban, perlekedve és elfogadva a könyörtelen elmúlást olvastam föl az alábbi beszédet.

Búcsú Labádi Lajostól

Tisztelt Gyászoló Család, Rokonok, Barátok, Kollégák, Pályatársak! Tisztelt Gyászolók! Tisztelt Egybegyűlteket, aki egyek voltunk, vagyunk és leszünk Labádi Lajos szeretetében!

Egyik nagy írónk úgy fogalmazott, amikor a halálba kezdtek távozni barátai, kortársai, hogy tüzelnek fönről, egyre jobban tüzelnek. Magam s korosztályom ezt kezdtük el megélni az utóbbi időben és éljük folyamatosan, tudva tudván, hogy az elmúlás elkerülhetetlen, a tüzelés megállíthatatlan s a lőszer sosem fogy el... Döbbenetünk, nekünk, barátoknak most mégis kivételesen óriási, szomorúságunk szinte béklyózó. Nem csupán azért, mert fiatalságunk Atlantisza süllyedt megint egy nagyot a könyörtelen tempusban, hanem Labádi Lajoshoz való kivételesen erős kötődésünk miatt, mint ahogy tudtuk, éreztük, ő is mennyire kötődik hozzánk; fogalmazzunk egyértelműen, egykori tanárunk, Nagy István, „Nagypista” szeretete volt a meghatározó kötőanyag, mit kötőanyag, teremtő és megtartó erő, fluidum mindebben. És mivel a Nagy István Baráti Kör nevében, bizonyos értelemben a történelem tanszék hajdani hallgatói nevében is szólok: ott vagyunk az emberi lét legfontosabb alappilléreinél: barátság, tanulás, tevékenység, kapcsolatok.

Hadd kezdjem a tanulással, hiszen számunkra ott kezdődött minden. A szegedi évek a főiskolán, ahol Labádi Lajos első perctől kezdve tanulással készült arra, amivé lett: történész, helytörténész, levéltáros. És szülővárosának, a rajongásig hűségesen szeretett Szentesnek kutatója s krónikása, tágabb öleléssel Csongrád megyének is, még tágabban nézve: a helyi ízek és tények jelenben születő, múltakat megörökítő, jövőnek okulást s tanulságot szolgáló megörökítése. Mondjuk ki: az igazi helytörténész a maga felelősségével a legegységesebb történész. Hiszen ha az alul levő alapkövek bizonytalanok, az égbolt szakad ránk. És mondjuk ki azt is: hogy még egyáltalán megvagyunk s megmaradtunk, mármint az ország, a haza, a nemzet, kultúránk – elsősorban a helyi működéseknek és működtetéseknek köszönhető, és csak másodsorban a mindenkori nagypolitika hangjának, tetteinek, netán hangzavarának és tettzavarának. Nagy igazság az, hogy korunk a jól informált tudatlanság kora. S bár bizonyos értelemben minden információ, de a végső lényeg nem lehet más, mint az információmennyiségen túlmutató, kultúrára, kulturáltságra alapuló magatartás, ember és ember közti emberségnövesztés – gyarlóságainkkal, esendőségeinkkel együtt. Még egyszer: lumpenizálódásra hajlamos korunkban: működni és működtetni minőségileg...

Ilyen működtető volt Labádi Lajos mindennapjaiban is: kapcsolatteremtésekben, kapcsolatépítésekben. Azok a felejthetetlen szegedi évek: tanulások, vizsgák, bulik, borozások, egészséges kocsmázások, viták, beszélgetések. Okosságok és marhaságok. Később találkozások Pesten és Szentesen, néha Szegeden. Családi összebarátkozások. Lajos maradt, aki volt, legföljebb a tudományos ranglétrán, pozíciókban került följebb, de mindig volt ideje másokra, tapadva a kapcsolat szóhoz, a kapcsolatápolásra. És közben folyamatosan dolgozott és dolgozott, hihetetlen munkabírása volt, számos könyv, kiadvány és persze cikkek

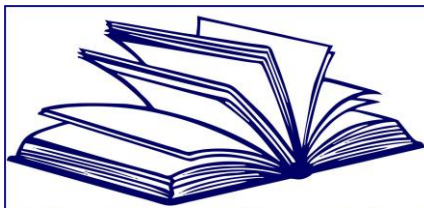
garmadája bizonyítja, nem beszélve az előadásokról s másokról. Engedtessek meg egy furcsa szóhasználat. Labádi Lajos nem csupán végigdolgozta, de végig „kapcsolatápolta” életét. És itt családjára is gondolok, vagy talán a családjára elsősorban... Mennyi nemes munka, mennyi értékes kapcsolatápolás lehetett volna még, ha a sors és a betegség nem szól közbe végzetszerűen...

Remek ember, „motorember” volt Labádi Lajos. Mert alapítója és motorja, legtöbbször házigazdája az 1990-ben létrehozott Nagy István Baráti Körnek. Ameddig lehetett, szerettük, tiszteltük az évente összejövő Körben Nagy Istvánt. Aztán már csak az emlékét ápolhattuk, leginkább úgy, hogy találkoztunk, mi, volt tanítványai továbbra is. És nem csalódtunk egymásban, viták ide, viták oda, a politikai különbözőségek, harsány polémiák ellenére sem. Miért is csalódtunk volna? Egyik versemben írtam: „A barátságban nincs csalódás, csak árulás.” És ha elárultuk volna egymást, valójában Nagy Istvánt és Nagy István szellemiségét árultuk volna el. Hadd idézzek az 1990-ben induló Baráti Kör alapítószövegéből: „Összejövetelünk részben a tanszékhez, részben a levéltárhoz, de lényegében ahhoz a fészek-meleghez kötődik, amely miatt felejthetetlen számunkra a tanszék, a diákkör. Kívánjuk, hogy (...) a közös munka mellett megszületett barátságot, a formálódó emberséget, a tökéletesedő magyarságot sikerüljön megőriznünk, s hivatásunk szerint tovább adnunk azoknak, akik ezt fogadni képesek.” Ehhez mit tehetnék hozzá? Így legyen a továbbiakban is!

Mondják: valakinek a fontosságára a hiánya figyelmeztet igazán. Most még fölmérni sem tudjuk Labádi Lajos hiányát. Vigaszunk, hogy ha rá emlékezünk: egy teljes életre emlékezünk. És barátságára. Barátságunkra, barátságainkra. Így talán képesek leszünk túl lépni a szomorúság béklyóján. Élni kell, dolgozni kell! Működni és működtetni.

A Nagy István Baráti Kör nevében búcsúzom, búcsúzunk Tőled, Lajos!

(Elhangzott 2019. július 5-én a szentesi Kálvária temetőben.)

Bonus Nuntium

A Koszta József Múzeum tudományos, muzeológiai, művészeti és művelődési online folyóirata

---

Egyletek és népkörök Szentesen a XIX. században

Pető Bálint*

*adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző kar

---

Rezümé

A társadalmi élet szervezett színtereit tekintve Szentesen – hasonlóan Magyarország legtöbb településéhez – csak néhány kérészéletű kezdeményezéssel találkozhatunk a 19. század első felében. Az igazi áttörést a hazánk és Ausztria között 1867-ben megkötött kiegyezés hozta meg, onnantól kezdve sorra alakultak a dél-alföldi városban a különböző egyletek, népkörök. Kiemelendő közülük a helyi olvasókör, amelynek tagsága a szentesi vezető értelmiségiek közül került ki, és amely jelentős szerepet játszott a közművelődés terjesztésében, illetve a polgári fejlődés előmozdításában.

Az 1800-as évek első felében – hasonlóan Magyarország legtöbb településéhez – az intézményi keretek között szervezett társadalmi élet Szentesen is gyerekcipőben járt. Az 1840-es években ugyan működött két kaszinó a városban, de az 1848/49-es szabadságharc vérbe fojtása után mindkettő megszűnt. Az abszolutizmus megfélemlítésre épülő évei során még a magánházaknál is ritkán tartottak társas összejöveteleket.¹ A helyi értelmiségiek és tisztviselők az 1860-as évek elején megpróbálták újjászervezni a társasági életet: a Helytartótanács engedélyével megalakult a Szentesi Casino Egylet 165 taggal, azonban a szerény érdeklődés miatt nemsokára a feloszlást fontolgatták. Az októberi diploma kibocsátása után viszont a Kaszinó újra a társasági élet fontos tényezőjévé vált. Első elnökévé közfelkiáltással Csukás Benjaming² választották.³ Az egyletbe elvileg bárki beléphetett,

---

¹ Kis-Rácz 2000 (1.10.7. – Társadalmi körök, egyesületek)

² Csukás Benjamin 1833-ban született Izsákon. A Tolna megyei Gyöngyös gimnáziumában kapott oktatói állást. 1862 őszétől a szentesi református gimnázium tanára és igazgatója. A Szentesi Olvasókör alapító tagja 1867-ben, amelynek pénztárnoka is lett. 1868-ban városi képviselővé választották; a Kolera Bizottság és a Vasúti Bizottság elnöke volt, emellett több szakosztály aktív tagjaként is dolgozott. Számos településfejlesztő javaslatot

azonban a gyakorlatban ez nem valósult meg: kezdettől fogva csak a tehetősebb helyi polgárok látogatták, s az elit jelleg megőrzését a magas tagdíjakkal biztosították.⁴ A Kaszinó azonban – kulturális programjaival, támogatási és segélyezési akcióival, a helyi tehetségek felkarolásával – nagymértékben hozzájárult Szentes polgárosodásához. 1862 tavaszán négy szentesi lakos kérvényt nyújtott be egy másik, polgári kaszinó megalapítása tárgyában, azonban hatósági támogatás híján – mondván, hogy a településen már működik egy kaszinó – szándékuk meghiúsult.⁵ Még ugyanebben az évben szintén kudarcba fulladt egy műkedvelő színtársulat létrehozásának ötlete is: hiába támogatta a kezdeményezést mind az alispán, mind a főispáni helytartó, a Helytartóság nem engedélyezte a társulati formát.⁶

1861. október 23-án megalakult a Szentesi Dalegylet, közismertebb nevén a „Dalárda” a fiatal református orgonista-kántor, Joó Károly vezetésével. Alapszabálya célul tűzte ki a művészet, a zene gyakorlását és terjesztését, különösen a nemzeti dalokét; ezen kívül hangversenyek és kirándulások szervezését. Az egylet tagjai főként a helyi értelmiségből kerültek ki, első fellépésük 1861 szilveszterén volt, amikor nemzeti dalokat adtak elő. Országos hírnévre is szert tettek: 1867-ben megnyerték az Aradon rendezett országos „dalár-ünnepélyt”.⁷ Az abszolutizmus éveiből meg kell még említenünk az 1864 februárjában alakult Temetkezési Egyletet, az 1866-ban létrehozott Szentesi Segély-Egyletet, valamint az 1865-ben induló Izraelita Nőegyletet.⁸ Utóbbi feltehetően már az 1840-es években is működött, s megléte is jelzi, hogy az alföldi településen a zsidóság viszonylag jelentős számarányt képviselt, illetve, hogy igyekezett intézményi keretek között gyakorolni a jótékonyt. Az Izraelita Nőegylet számos rendezvényt is szervezett több évtizedes működése során. Meghatározó alakja volt Bánfalvi Lajosné, aki hosszú időn keresztül az elnöki pozíciót is betöltötte.⁹

Az egyesületek alakulása tekintetében a kiegyezés hozott igazi áttörést, 1867-től egymás után jöttek létre a különféle kulturális, társadalmi, gazdasági, vallási és politikai társulatok, egyletek, körök. 1867. május 12-én kezdte meg működését 567 taggal a Szentesi

---

készített, például neki köszönhető a polgári fiú- és leányiskolák 1869-es felállítása Szentesen. 1870-ben a városi iskolaszék jegyzője, 1872-ben elnöke lett. Ekkor kénytelen volt feladni gimnáziumi állását. 1871 és 1874 között a szentesi református egyház főgondnoka, emellett a Bökény-Mindszenti Tiszaszabályozási Társulat igazgatói feladatait is ellátta, valamint a helyi Deák-párt és az Úri Kaszinó elnöke volt. Közművelő és politikai témájú publicisztikákat is írt, illetve kiadta a szentesi gimnázium első Értesítőjét 1865-ben. Szentesen hunyt el 1879-ben. (Labádi 2003, 2.)

³ Túri 1994, 25-26.

⁴ Kis-Rác 2000 (1.10.7. – Társadalmi körök, egyesületek)

⁵ Túri 1994, 28-29.

⁶ Kis-Rác 2000 (1.10.7. – Társadalmi körök, egyesületek)

⁷ Derzsi 1928, 222–225.; Túri 1994, 63–68.

⁸ Túri 1994, 105.

⁹ Vajda 1928, 189–190.; Túri 1994, 72-73.; Harsányi 1970, 108.; Follajtár 1938, 10.

Honvédegylet, amely az egykori szabadságharcos honvédeket és tiszteket tömörítette, s egészen a XX. század elejéig fennállt.¹⁰ Első elnöke Hutiray (Lukácsy) Lajos 48-as honvéd őrnagy – a 40. honvéd zászlóalj egykori parancsnoka, aki Klapka György alatt teljesített szolgálatot a szabadságharcban –, utolsó vezetője pedig Kiss Zsigmond¹¹ volt.¹²

1870. június 10-én tartotta alakuló ülését a Szentesi 48-as Párt Népköre. Támogatói főként a parasztság köreiből kerültek ki, 1874-ben már 340 tagja volt. Létrehozása előzményének az 1869-es választásokat tekinthetjük, amikor az ugyanabban az évben megalakult helyi 48-as párt szerette volna híveit a referendum után is valamilyen intézményesült formában egyben tartani. A szervezőmunkát nagyrészt Ferenczy Sándor, a párt jegyzője végezte, aki a Népkör elnöke is lett, míg tiszteletbeli elnökké Kossuth Lajost választották. Egy évvel később a politikai okokból bebörtönzött Ferenczy helyét a korábbi alelnök, ifj. Posta János foglalta el. A népkör számos országosan ismert személyiséget is tiszteletbeli tagjává választott, például Táncsics Mihályt, Madarász Józsefet, Simonyi Ernőt, Irányi Dánielt vagy Vidács Jánost. „A haza alkotmányos és demokratikus jogainak társalgás közben egymással való ismertetése. A valódi népönkormányzatnak eszmecserék segédelmével való elvileg fejlesztése és arra való hazafias törekvés ébresztése, hogy az törvényes úton hazánkban érvényre emeltessék” – olvasható a szervezet célkitűzései között. A népkör 1871. szeptember 24-én tartott ünnepélyes zászlóavató rendezvényén bemutatták a szervezet díszes zászlóját, rajta a jelmonddal: „Erős akarat nem ismer akadályt!”¹³

A kiegyezés utáni első években a 48-as Népkör mellett más jelentős egyesületek és társulatok is megkezdtek működésüket a városban. Ilyen volt az 1867-ben induló Jótékony Nőegylet, amely alapszabályában a nevelésügy előmozdítását, a szegény gyermekek támogatását tűzte ki céljául. Első elnöke Beliczai Pálné volt, 1878-ban taglétszáma meghaladta a háromezretet. 1876. július 9-én a nőegylet erőfeszítései nyomán nyílt meg

¹⁰ Kis-Rácz 2000 (1.10.7. – Társadalmi körök, egyesületek), Túri 1994, 106.

¹¹ Kiss Zsigmond (1830–1911) szentesi kismesesi családban született, nagyapja Kiss Bálint református esperes volt. Iskoláit Szentesen és Temesváron végezte. 1849-ben tüzér hadnagyként részt vett Buda visszafoglalásában. 1850 nyarától a Csongrád Megyei Ideiglenes Polgári Törvényszék írnokaként, majd a szegedi megyei törvényszék előadójaként és a segédhivatal igazgatóhelyetteseként dolgozott. Kecskeméten köz- és váltóügynyári diplomát szerzett. Ezután visszatért Szentesre, ahol ügyvédi irodát nyitott. 1868-tól 1872-ig városi főügyész. A balközép, majd a Szabadelvű Párt városi elnöke, tagja a megyei és a városi közgyűlésnek. Alapítója, később pedig elnöke a Szentesi Honvédegyletnek, szerepet vállalt az első szentesi takarékpénztár 1869-es létrejöttében, amelynek alelnöke, később vezetője is volt. Huszonöt éven keresztül betöltötte a Szentesi Iskolaszék elnöki posztját, 1887-ben a Gimnáziumi Bizottság első emberévé is megválasztották, az ő ideje alatt avatták fel a helyi gimnázium ma is látható, impozáns épületét. Mindemellett számos közéleti tisztséget betöltött, például a Szentesi Segélyegylet igazgatója, az Uri Kaszinó elnöke, a szentesi református egyház főgondnoka is volt. Közéleti tevékenységéért királyi tanácsosi címet kapott az uralkodótól. (Labádi 2005, 2.)

¹² Labádi 2010, 2.; Labádi 2004, 3.

¹³ Bezdán 1974, 3–14.; Túri 1994, 36–41.

Szentes első kiseddóvója Sonnenfeld Sámuel¹⁴ Serkocsmá közti házában, ahol hatvan gyermek felügyeletére nyílt lehetőség.¹⁵

Megemlíthetjük még a különböző szakmák (asztalosok, szabók, takácsok, csizmadiák, tímárok stb.) ipartársulatait, amelyek zöme az 1870-es évek első felében jött létre, az Önkéntes Tűzoltó Egyletet (1873), a Polgári Iparos és Gazdasági Kört (1879), az Iparos Ifjak Képző- és Segély-Egyletét (1880) vagy a Korcsolyázó-Csónakázó Egyletet (1881), amely a város első sportegyesületét jelentette.¹⁶

Az 1880-as és 1890-es években még tovább bővült a szentesi egyesületi élet, számos új politikai, vallási, gazdasági és kulturális egyesület, népkör kezdte meg működését, az Ügyvédi Körtől kezdve a Csongrád Vármegyei Történelmi és Régészeti Társulaton keresztül egészen a Sakk Körig.¹⁷

Az egyesületek közül érdemes kiemelni a helyi olvasókört, amely nem csak a közművelődés, hanem sok esetben a politikai élet meghatározó szereplője is volt Szentesen a dualizmus időszakában. Az olvasókörökről általánosságban elmondható, hogy fontos szerepet töltek be az iskolán kívüli művelődésben és a közösségformálásban, hiszen nem csak városokban, hanem falvakban, sőt a tanyavilágban is elterjedtek.¹⁸ Az ilyen jellegű, szerencsés esetben saját helyiséggel is rendelkező egyesületek járatták a legfontosabb helyi és országos lapokat, de az olvasás mellett beszélgettek, kártyáztak, tekéztek, illetve alkalmanként bálokat vagy színelőadásokat is szerveztek. Területi, politikai vagy világnézeti alapon is szerveződhetnek (lásd a katolikus, református, izraelita stb. egyesületeket, a 48-as olvasóköröket, vagy akár a kakasszéki olvasókört Hódmezővásárhely tanyavilágában).¹⁹

Az első Szentesi Olvasóegyletet az 1860-as évek elején alapították a településen. A Szegedi Híradó 1861. január 20-i száma beszámol róla, hogy a Szentesi Olvasóegylet Kossuth Lajost, Klapka Györgyöt, Türr Istvánt, Perczel Mórt, Horváth Mihályt és Horn Edét tiszteletbeli tagjává választotta. A kérészetű egyesület a rövid alkotmányos időszakot

---

¹⁴ Sonnenfeld Sámuel a város régi iparos családjának sarja, gőzmalom-tulajdonos. 1873-tól 1884-ig a szentesi zsidó hitközség elnöke volt. Az 1875-ös választásokon az izraelita vallásúakat tömegesen vezette szavazni, akik Sonnenfeld utasítására mind az ellenzéki jelöltet támogatták Jókai Mór ellenében, sikerrel. (Harsányi 1970, 64.)

¹⁵ Feketéné 2001, 17–20.

¹⁶ Túri 1994, 106-107.. A Korcsolyázó- és Csónakázó Egylet 1881-ben alakult ötven taggal, s ugyanebben az évben ünnepélyes keretek között felavatták Szentes első jégpályáját a Kurcán. A szervezet alapszabálya szerint a tagok nyáron eveznek és vitorláznak, míg télen a korcsolyázásnak hódolnak. (Túri 1994, 59-60.)

¹⁷ Kis-Rácz 2000 (1.10.7. – Társadalmi körök, egyesületek)

¹⁸ Az első olvasókörök az 1700-as évek végén jöttek létre városokban, a budait 1792-ben alapította Berzeviczy Gergely. Vidéken is lassan követték a példát, 1878-ban már 433 ilyen jellegű egyesület működött az országban. Az első kaszinók és klubok alapítói jellemzően a nemesek voltak, amelyhez mintául Széchenyi Nemzeti Kaszinója szolgált. (Kósa 2002, 194–196.)

¹⁹ Andrásfalvy 1996, 373.

követően minden bizonnal megszűnt.²⁰ Néhány év múlva az „úri” Kaszinó ellensúlyozása céljából a kis- és középpolgári réteg ismét kísérletet tett egy új egyesület létrehozására. 1866-ban Oroszi Miklós²¹, Ónodi Sándor ügyvéd, valamint – a korábban már említett – Csukás Benjamin állt a kezdeményezés élére. Elhatározták, hogy felállítják saját polgári olvasóköriüket. Mivel biztosak akartak lenni az engedélyezési eljárás sikerében, az egyesület alapszabályához a már jóváhagyott Kisújszállási Olvasóköré szolgált mintául.²² Kérvényüket 1866. októberben juttatták el a szentesi főszolgabíróhoz, amely szerint az egyesület „célja semmi más – mint a szegényebb sorsú polgároknak is alkalmat nyújtani arra, hogy a hírlapok olvasás, és illedelmes társalgás által művelődjenek, a földművelés és az ipar terén felmerülő czélszerű javítások ösmeretére jussanak, s ez által szellemi és anyagi tekintetben előmenetelt tehessenek”.²³

A megyei tisztiszek és a főispán egyaránt a kérvény elutasítását javasolta a Helytartótanácsnak, mondván, hogy egyrészt Szentesen már működik egy hasonló szerveződés, a Kaszinó, akinek bárki tagjává válhat; másrészt politikai szempontból veszélyesnek ítélték az egyesületet. A hosszas engedélyezési eljárást megakasztotta a kiegészítés, amelynek köszönhetően a Helytartótanács elvesztette illetékességét az ügyben, az új belügyminisztérium pedig zöld utat adott a kezdeményezésnek, így a Szentesi Polgári Olvasókör 1867. május 30-án, 210 taggal megtarthatta alakuló ülését. Elnökké Oroszi Miklóst, alelnökké Ónodi Sándort, pénztárnokká Csukás Benjaminget, jegyzővé pedig Buday Józsefet²⁴ választották. (Oroszitól az 1869-es tisztújításkor Stammer Sándor polgármester,

²⁰ Kis-Rácz 2000 (1.10.7. – Társadalmi körök, egyesületek)

²¹ Oroszi Miklós 1849-ben került Debrecenből Szentesre, a helyi református népiskola tanára lett a bebörtönzött Hajdú Lajos helyett. Négy évig a gimnáziumi szintnek számító latin-német osztályokat irányította.

Szembetegsége miatt szakított a tanári pályával, és gazdálkodásba fogott. Mezőgazdasági szakcikkei több országos folyóiratban megjelentek. 1858-ra olyan tekintélyt szerzett a helyi gazdák körében, hogy a település gazdasági ügyeit intéző Községi Választmány tagja lett. 1861-ben előbb városi tanácsnokká, majd Szentes polgármesterévé választották, de a nemsokára visszatérő abszolutista berendezkedés miatt lemondott. Ismét gazdálkodásba kezdett, de a közéletben továbbra is aktív szerepet játszott: 1862-ben bekerült a Válsági és Gazdasági Bizottmányba, ahol egyik legfőbb szorgalmazója volt a szentesi vasútnak. A város legnépszerűbb embereként 1865-ben országgyűlési képviselővé választották, de két évvel később lemondott Pulszky Ferenc javára. 1867 végén ismét Szentes polgármestere lett, de politikai ellenfelei lejáraták, sőt két évre ártatlanul börtönbe is zárták. Szabadulása után közéleti szerepet nem vállalt, azonban nagy érdeme, hogy 1870-ben kiadta a település első nyomtatott sajtótermékét, a Szentesi Füzeteket. 1871-ben elköltözött a városból, Nógrádverőcén halt meg 1892-ben. (Labádi 2006, 4., Ruszoly 1999, 183.)

²² Kis-Rácz 2000 (1.10.7. – Társadalmi körök, egyesületek)

²³ Túri 1994, 30.

²⁴ Buday József (1832–1901) Pesten született. Állítólag harcolt a szabadságharcban, majd belépett a ferences rendbe. Később – civilként – családoknál nevelősködött. Szentesre kerülve előbb a református elemi fiúiskola tanítója volt, majd 1870-ben a település árva- és válsági pénztárnoka lett. A Szentesi Lapban megjelent cikkei miatt meg akarták fosztani a hivatalától, azonban ekkor már a város egyik legnépszerűbb embere volt: 1873 végén a helyiek megyei képviselővé választották. Később részt vett a szentesi Függetlenségi Népkör megalakításában, amelynek jegyzője, majd elnöke is volt, 1875 elejétől a helyi 48-as Népkört vezette. Főleg neki volt köszönhető, hogy a júliusi választásokon Simonyi Ernő legyőzte a kormánypárti Jókai Mórt. A hatalom

későbbi alispán vette át az elnöki tisztséget, őt pedig 1882-ben Balázsovits Norbert²⁵ követte a pozícióban.)²⁶

Az olvasás, a társasági élet szervezése mellett a kör fontosnak tartotta a jótékonyt is: 1869-ben az aradi vértanúk szobrára, egy évvel később rokkant szabadságharcos honvédek részére szerveztek bált, de anyagi segítséget nyújtottak az Országos Honvédménház felépítéséhez, az 1873-as kolerajárvány²⁷ következtében elárvult gyermekek megsegítéséhez, a vizsgázott iparostanoncok jutalmazásához vagy a budai 48-as honvédek emlékművéhez is.²⁸

1878 végére szervezeti átalakulás történt az egyesület életében: a tagok többségének érdektelensége okán zavarok keletkeztek a működésben, így felmerült a szentesi általános iparegylettel való egyesülés gondolata – utóbbi szervezet hasonló gondokkal küszködött, így a fúziótól mindkét fél az erősödést remélte. 1878. november 17-én az Olvasókör feloszlato közgyűlést tartott,²⁹ s a következő esztendő első napján kimondták az egyesülést. Az új szervezet Szentesi Polgári Ipari és Gazdasági Kör néven folytatta tevékenységét, három – közművelődési, iparos, gazdasági – szakosztállyal. Elnöke Stammer Sándor, alelnöke Kristó Nagy István³⁰ lett. A kibővült egyesület 1882-ben kereskedelmi szakosztállyal is gyarapodott, mikor harminc szentesi kereskedő lépett be együtt a tagok sorába. 1890-ben tavaszán a

---

válaszlépésének eredményeképpen Buday kénytelen volt elköltözni a településről. Pesten tanári diplomát szerzett, ezután Versecen lett iskolaigazgató. Műfordítással is foglalkozott, átültette például német nyelvre Arany János Buda halála című elbeszélő költeményét. (Labádi 2007, 2.)

²⁵ Balázsovits Norbert (1847–1913) Bars vármegye szülőtte, a Felvidéken tanult, majd a fővárosban hallgatott klasszika-filológiát. 1871-ben költözött Szentesre, ahol a gimnáziumi tanfolyammal egybekötött polgári fiúiskola tanára lett. Emellett városi és megyei képviselő, alapító elnöke a Szentesi Iparos Ifjak Képző és Segélyegyletének, alapítója és igazgatója a Szentesi Kölcsönös Segélyező Szövetkezetnek. 1886-tól a nagyrészt neki köszönhetően megalakult Szentesi Ipartestület elnöke, később örökös tiszteletbeli díszelnöke. Több helyi orgánumban rendszeresen publikált, 1884 és 1889 között a Szentes és Vidéke hetilap felelős szerkesztője volt. A Polgári Olvasókör elnöke, a városi Kaszinó és a Szentesi Római Katolikus Egyháztanács tagja. A Csongrád Vármegyei Történelmi és Régészeti Társulat egyik megszervezője, illetve választmányi elnöke. 1899-től 1911-ig a szentesi gimnázium igazgatója. (Szinyei 1891, 408.)

²⁶ Túri 1994, 31-32.

²⁷ Az említett járvány az egyik legsúlyosabb volt a XIX. század népegészségügyi katasztrófáinak sorában, amely 1872 és 1874 között tombolt hazánkban. A pusztítás mértékét jelzi, hogy a demográfiai veszteséget csak hat év alatt tudta kiheverni az ország. (Kósa 2002, 305.; Fónagy 2001, 151.) Összesen 190 000 ember halt meg az Oroszország felől betörő járvány során, az 1873-as esztendőben a nyers halálozási ráta 65%-os volt. (Kövér 2002, 221.)

²⁸ Túri 1994, 33.

²⁹ Szentesi Lap, VIII. évf. (1878) 46. sz., 1.

³⁰ Kristó Nagy István (1816–1900) Szentesen született, jómódú parasztcsaládban. 1859-től a szentesi református egyház presbitere, 1861 januárjától városi képviselő, de utóbbiról az önkényuralom restaurációja elleni tiltakozásként hamarosan lemondott. 1863-tól több ízben betöltötte a református egyház főgondnoki tisztségét. 1867 után újra városi képviselő, majd haláláig a megyei közgyűlés tagja, illetve részt vett több városi szakbizottság működésében is. 1872. május 14-én megválasztották Szentes polgármesterévé. A település urbanizációjában döntő szerepet játszott, azonban az 1878-as tisztújításon alulmaradt a fiatal Balogh János városi főkapitánnyal szemben. Ezt követően is aktív közéleti szereplő maradt, bár sokat veszített népszerűségéből az ellenzéki beállítottságú lakosság körében, mikor a város és a megye közötti politikai vitákban az utóbbi mellett állt ki. A város fejlesztése érdekében tett korábbi erőfeszítéseit azonban senki sem vonta kétségbe. (Labádi 2000, 4.)

közművelődési szakosztály kivált a szervezetből, és önálló egyletet hozott létre Polgári Olvasókör néven, amely azonban a XX. század első évtizedében feloszlott.³¹

---

³¹ Túri 1994, 33–36.

IRODALOM:

Andrásfalvy, Bertalan (1996): Az anyagi kultúra változása és az életmód átalakulása. In: Orosz István – Für Lajos – Romány Pál (szerk.): Magyarország agrártörténete. Agrártörténeti tanulmányok. Mezőgazda, Budapest, 345–381. p.

Bezdán, Sándor (1974): A Szentesi 48-as Népkör indulása (1870–1874). In: A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, 1974/1., Szeged, 3–14. p.

Derzsi Kovács, Ferenc (1928): *A zenei élet ébredése, Joó Károly és társai*. In: Nagy Imre (szerk.): Szentes. Magyar Városok Monografiája Kiadóhivatal, Budapest, 222–225. p.

Feketéné Moldován, Mária (2001): A szentesi kisdédóvás története 1876–2001. Szentesi Műhely Füzetek 6. (sorozatszerk.: Labádi Lajos), Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Levéltára, Szentes

Follajtár, Ernő – Fóris, Anna, dr. – Kertész, János, dr. (1938): Szentes megyei város. In: Csíkvári Antal (szerk.): Csongrád vármegye. II. kötet. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatal, Budapest, 3–18. p.

Fónagy, Zoltán (2001): *Modernizáció és polgárosodás*. Csokonai Kiadó, Debrecen

Harsányi, László (1970): A szentesi zsidó hitközség története. Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete, Budapest

Kis-Rácz, Antalné (2000): Szentes helyismereti kézikönyve (tanulmányok). Szerk.: Kis-Rácz Antalné – Labádi Lajos – Vörös Gabriella. Szentes Város Önkormányzata – Csongrád Megyei Levéltár, Szentes (Elérhető: <http://www.szentesinfo.hu/cd/helyismeret/>, letöltés időpontja: 2016. október 4.; a dualizmus kori közigazgatás-, politika-, társadalom- és sajtótörténeti rész szerzője: Labádi Lajos – a hivatkozások könnyebb visszakereshetősége érdekében a lábjegyzetekben feltüntettem a vonatkozó fejezet, valamint alfejezet számát, illetve címét)

Kósa, László (2002): Magyar művelődéstörténet. Osiris, Budapest

Kövér, György (2002): A felhalmozás íve. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest

Labádi, Lajos (2000): *Kristó Nagy István polgármester – Száz éve hunyt el a „fejlődés útnyitója”*. Szentesi Élet, XXXI. évf. 8. sz., 4. p.

Labádi, Lajos (2003): A város elfelejtett tehetsége – 170 éve született Csukás Benjamin. Szentesi Élet, XXXIV. évf. 30. sz., 2. p.

Labádi, Lajos (2004): „Szellemi forradalom” Szentesen. – 80 éve hunyt el Balogh János polgármester (II.). Szentesi Élet, XXXV. évf. 10. sz., 2. p.

Labádi, Lajos (2005): Dicső ősök méltó utóda – 175 éve született Kiss Zsigmond. Szentesi Élet, XXXVI. évf. 22. sz., 2. p.

Labádi, Lajos (2006): Az első szentesi folyóirat – 135 éve jelent meg a Szentesi Füzetek. Szentesi Élet, XXXVII. évf. 22. sz., 2. p.

Labádi, Lajos (2007): Elüldözött lapszerkesztő – Százhetvenöt éve született Buday József. Szentesi Élet, XXXIX. évf. 7. sz., 2. p.

Labádi, Lajos (2010): Szentesi nemzetőrök és honvédek a szabadságharcban. Szentesi Élet, XLII. évf. 38. sz., 2. p.

Majtényiné Túri, Katalin (1994): *Szentesi egyesületek és társulatok a XIX. században*. Kézirat. Elérhető: MNL CSML Szentes, XV.61. – Gyűjtemények – Helytörténeti jellegű kéziratok (pályamunkák, szakdolgozatok, disszertációk, 7123. sz.)

Ruszoly, József (1999): Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868. JATE-ÁJK tudományos bizottsága, Szeged

Szinnyei, József (1891): Magyar írók élete és munkái. I. kötet. Hornyánszky Viktor, Budapest

Vajda, Antal (1928): A szentesi izraelita egyház története. In: Nagy Imre (szerk.): Szentes. Magyar Városok Monografiája. Kiadóhivatal, Budapest, 183–190. p.

Summary

If we look at the organization of social life, there are only a few short-lived initiatives in the first half of the 19th century in Szentes, similar to most settlements in Hungary. The real breakthrough was the 1867 Compromise between Austria and Hungary, after which many associations were formed in the town. Particularly important was the local reading circle, whose membership included leading intellectuals in Szentes and played an important role in spreading public education and promoting civic development.

Novella – Sipos Szabina: A leghosszabb éjszaka

Sipos Szabina – Bemutakozás

1985 június 7-én születtem a napsütötte Dél-Alföldön. Egész életemben itt éltem, és a tanulmányaimat is Csongrád- illetve Békés-megyében folytattam. Mindig is kedveltem az irodalmat és szerettem olvasni, így érdeklődésem fokozatosan az írás-felé fordult. A School of Business Üzleti és Művészeti Szakképző Iskola békéscsabai tagintézményében szereztem meg az újságíró képesítésemet, majd Szegedi Tudományegyetemen folytattam a tanulmányaimat szabadbölcsházán szakon, ahol 2012-ben diplomáztam. Mind az etika, mind a vallástudomány szakirány segített kibővíteni a látóteremet és hozzásegített ahhoz az egyedi látásmóddhoz, amelyet írásaimban próbálok átadni, megismertetni. Előszeretettel foglalkozom olyan sci-fi témákkal, amelyek bioetikai, környezetetikai és robotikai kérdésekkel foglalkoznak. Társadalomtudósként azt próbálok elképzelni és leírni, hogy az egyén és a társadalom, hogyan viszonyul majd a technikai legújabb vívmányaihoz. A környezetetika különösen közel áll hozzám, jelen írásom is az ember és állat kapcsolatával foglalkozik. A novella egy személyes történetet dolgoz fel, annak az éjszakának az eseményeit és az azzal kapcsolatos érzéseket, amikor a lépcső alján találtam rá a kutyám mozdulatlan testére. A novellával szerettem volna felhívni a figyelmet az állatok szeretetére és a velük való törődés fontosságára. A felelős állattartás és a környezettudatosság az egyik legfontosabb, mindenkit érintő kurrens téma.

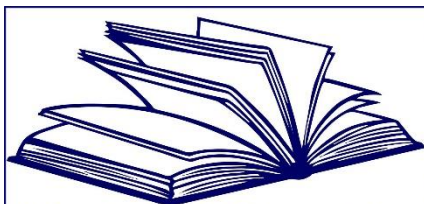
Nem, nem a szilveszterről van szó, bár az az este is igen hosszúvá nyúlt. Idén először köszöntöttük hármasan az Új évet. Cerberosz (a haveroknak csak Cerbi) júniusban született, így nem tudhattuk, hogyan fog reagálni a fékvesztett ünneplés zajára. Ahogyan az várható volt, mérges ugatással válaszolt minden eldurantott petárdára. A szünni nem akaró hangzavar elől az ölembe menekült, hegyes kis pofáját pedig a karom alá fúrta. Éreztem lassuló szívverését a hasamon, a légzése is egyenletessé vált, és szép lassan álomba szenderült, még a következő tűzijáték robbanása fel nem ébresztette. Bár jóformán a szemét sem nyitotta ki, kötelességének érezte, hogy legalább némi morgással hangot adjon a nem tetszésének. Ha valaki benézett volna a házunk ablakán, ünneplő társaság helyett egy kócos nőt és egy karikás szemű férfit látott volna egy pléd alatt megbújva, ölükből egy szőrös kakaós csigával. Pont így néz ki két szerető gazdi és egy összegömbölyödött fekete-cser törpe tacsó újév hajnalán.

A leghosszabb éjszakánkra azonban egy héttel ezelőtt került sor, amikor az idő lelassult, a rémálmodok pedig valóra váltak. Hét órakor vendégek érkeztek hozzánk, a szokásos társaság a hagyományos szombat esti lazításra. Két órával később kikísértük a srácokat, nyílt a bejárati ajtó, de senki sem dugta be rajta fejét, és senki sem surrant át a lábak erdején. Rossz érzés fogott el. Az udvaron mozdulatlan félhomály, a ház előtti kiskertben kókadozó virágok várták, hogy enyhüljön a nappali forróság.

A terasz mellett a „senki földjén” – így hívjuk a tornác és a melléképület között elterülő semmire sem használható talpalatnyi fűsávot – egy sötét alakra figyeltem fel. A gyomrom görcsbe rándult. Odarohantam. A kis fekete halom Cerbi volt. Ahogy letérdeltem mellé rám nézett és erőtlenül megcsóválta a farkát, majd visszahanyatlott a földre. A szeme nyitva volt ugyan, de a tekintete a messzi távolba révedt. A félelemtől elnehezdedtek a végtagjaim, óvatosan végigtapogattam, nincs-e rajta sérülés. Semmi. Szólongattam, simogattam és közben némán fohászkodtam a teremtőhöz: „Kérlek ne, csak ne most!”. A párom eközben felhívta az összes állatorvost, akit csak ismerünk. Szombat este kilenckor egyik megkeresésünkre sem érkezett válasz. Cerbit egy plédbe csavartam és bevittem a házba, időközben teljesen ránk sötétedett, a mozdulatlan kis teste a szúnyogok gusztusos svédasztalává változott.

Sikerült elérnünk egy állatorvosi ügyeletet, ahol hajlandóak voltak fogadni minket, bevágódtunk a kocsiba és nekivágtunk az egy órás útnak. Az út menti fák elmosódtak rohanó autónk mellett, mégis úgy éreztem, mintha sehová sem haladnánk. Még mindig csak a lehajtó, még mindig csak a következő város, sosem érünk oda. Nem tudtam levenni a kezem Cerbi hasáról, éreznem kellett a lélegzétvételét, a szívdobogását, az elevenséget a tenyerem alatt.

Egy végtelennek tűnő óra után megérkeztünk a rendelőhöz. Az orvos megvizsgálta a kis jószágot és közölte, hogy makkegészséges, csak jobban megviseli a front, mint máskor. Injekciót adott neki, legalábbis erre következtettem abból, hogy felszívott egy ampullát. A folyamat végét már nem láttam, mert a térdeim gumivá változtak, és le kellett ülnöm, pontosabban feküdnöm a rendelő előtti padon. A gyomrom helyén ülő fagyott pingpong labda, lassan kezdett felengedni. Erőtlenül dörzsöltem az orrom tövét, és mély levegővételekkel próbáltam nyugalmat erőltetni magamra. Hirtelen mancsok nehezdedtek a mellkasomra és egy nedves orrocsony kíváncsian szimatolta végig az arcomat. Máskor tiltakoztam volna a nyálaskutyapuszik ellen, akkor azonban ez volt a világ legcsodálatosabb érzése.

Bonus Nuntium

A Koszta József Múzeum tudományos, muzeológiai, művészeti és művelődési online folyóirata

---

Szentesi mindennapok 1944 őszétől 1945 elejéig

Szabó Dániel*

*Koszta József Múzeum történész, régésztechnikus

Rezümé

Tanulmányomban Szentes és szűkebb környezetének II. világháború végi, közvetlenül a front átvonulása előtti mindennapjait mutatom be egészen az 1945-ös év elejéig, amikor a helyi viszonyok elkezdtek normalizálódni. Az eddigi helytörténeti művekkel ellentétben – miszerint gyors és harcoktól mentes volt a frontátvonulás - a városban jelentős harcok folytak le, melyekről a helyi Historia Domus mellett későbbi levéltári források is beszámolnak. Ezeket az összecsapásokat egy itt szolgáló magyar tiszt szemszögéből és az ő naplójának a segítségével ismertetem. Ezután a megszállást, a szovjetek és román katonák által elkövetett rablásokról és közállapotokról a levéltári forrásokban fellelt jegyzőkönyvek alapján nyerhetünk tisztább képet az 1944 végi kaotikus állapotokról. A tanulmányban szólok még a háborús károk felszámolásáról is és a helyi közigazgatás újjáalakulásáról, melyben nagy szerepet játszott dr. Négyesi Imre munkássága. Röviden kitérek a helyi politikai pártok újjáalakulására. A helyi sajtó ebben az évben egy rövid, pár számot megélt kommunista lap kiadását leszámítva nem volt Szentesen, így a tárgyalt időszak főként a levéltárban fellelt forrásokra, korábbi helytörténészek által elkezdett munkákra és a régió nagyobb lapjaiban a várossal foglalkozó forrásokra épül. Remélem, hogy ezzel a tanulmánnyal melyben új és eddig még nem publikált anyagok is bemutatásra kerülnek jobb képet tudunk kapni Szentes II. világháborút követő köz- és politikai állapotairól.

Előljáróban

Tanulmányomban a II. világháború végi Szentes mindennapjairól, a front átvonulásáról, a szovjet megszállásról, a pártok újjáalakulásáról valamint a hétköznapi élet újra indulásáról kívánok egy rövid áttekintést adni.

Szentes város Csongrád megye északi részén található. A város fontos folyói a Tisza és a Kőrösből eredő Kurca, mely kettévágja a települést. Első okleveles említésére 1332-ben Scenthus (Szentüs) formában került sor. Szentes 1836-ig földesúri joghatóság alatt álló mezőváros volt, majd 1848-ban elnyerte a rendezett tanácsú város státust. Csongrád vármegye központja 1883-1950-ig.¹

---

¹ Labádi 2000, 99-199.

A háború vége és a megszállás

A 2. Ukrán Front közeledtéig nem érték háborús károk. A bombázó kötelékek 1944 júniusától egyre gyakrabban jelentek meg és húztak el Szentest légtérén keresztül, de a város bombázására nem került sor, mivel nem volt a fő bombázási célpontok között.² A 2. Ukrán Front csapatai a trianoni országhatárt 1944. szeptember 23-án Battonya térségében érték el.³ A sík alföldi tájon a rosszul felszerelt⁴ és hiányos magyar és német csapatokkal szemben gyorsan haladtak. A magyar közigazgatás érzékelve a szovjet hadsereg közeledtét, elrendelte a főzőüstök és üstházak lefoglalását a katonaság részére,⁵ valamint elrendelte az állatállomány áthajtását a Tisza jobb partjára.⁶ Ezek az intézkedések kivül azonban nem történt nagyobb arányú felkészülés és a lakosságot sem evakuálták. Szeptember 25-én a középtiszai hadművelési terület kormánybiztosa dr. Molnár Imre⁷ még megtorló intézkedések bevezetését javasolta az állomáshelyüket elhagyó tisztségviselők ellen.⁸ Ezt a döntést később annyiban változtatták meg, hogy nem akadályozták meg, de nem is támogatták a lakosságot a menekülésben.⁹ A tisztségviselők nagy része és a polgármester is elhagyta Szentest.¹⁰ A városi pénztárat is elszállították a harcok kezdete előtt.¹¹

² Erről az időszakról bővebben lásd: Pusztai (2004), 59-79.

³ Számvéber (2007), 25.

⁴ Már a Makó környéki harcoknál is hiányos fegyverzettel vetették be a magyar honvédséget. A csapatok csak kézi fegyverekkel voltak ellátva a Vörös Hadsereggel szemben. Erről bővebben lásd: Halmágyi (1989), 38.

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár - Csongrád megyei Levéltára, Szentesi Fiókleveletár (MNL CSML SZFL SZFL) V. 177, Polgármesteri iratok 2707/1944.

⁶ Az állatállomány áthajtásáról: MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok 2707/1944.

⁷ Személyéről életrajzi adat nem lelhető fel.

⁸ Dr. Molnár Imrét a minisztertanácsi jegyzőkönyvek alapján 1944. szeptember 13-án nevezték ki erre a posztra. Előde dr. Csitáry Emil nyugalmazott főispán volt. A jegyzőkönyvet bővebben lásd: <http://adatbazisokonline.hu/hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944/adatlap/59954> Letöltés időpontja: 2019. 02. 15. 13:00

⁹ MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok 2730/3/1944.

¹⁰ A második világháború végén Kanász Nagy Sándor töltötte be ezt a tisztséget. Az elmenekülők számát 250 fő körülre becsülte Schneider Miklós. Schneider (1964), 7.; Egy 1944. november 24-én készült polgármesteri irat tételesen felsorolja, mely főbb tisztséget betöltő személyek hagyták el a várost. Itt összesen 16 főt neveznek meg. MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2981/1944.

¹¹ Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Tánzos Rolandnak a Szentesi Levéltár igazgatójának, hogy erre a forrásra felhívta a figyelmemet. A dokumentumból kiderül, hogy az akkori polgármester dr. K. Nagy Sándor utasítására 1944. október 7-én 6 órakor a város pénztárat elszállították. A pénzt faládba zárva Szabó Imre pénztárnok őrizete alatt vitték egészen október 11-ig. Ekkor a csoport elért a Vérmezőig, majd innen a Százhalombatta községhez tartozó Pannónia majorba érkezett Piti Péter gazdasági tanácsnok vezetésével. A csoport Veszprémbe akart eljutni, de a front közeledése miatt csak a Halápi majorig jutottak. Itt december 6-án a délutáni órákban a padláson elrejtették a 255 ezer pengőnyi kézpénzt és más meg nem nevezett értékeket. A pénz további hollétéről nincs adat. MNL CSML SZFL III. 2, A Kálmán család iratai. A szentesi tisztségviselők menekülése, a város kiürítése.; Az elszállított pénz mennyiségét Takács Edit 900 ezer pengőre becsülte. A pénztár útját a Csongrád, Kiskunfélegyháza, Kecskemét, Budapest útvonalon határozta meg. A csoport Szekszárdig akarta elvinni a pénzt, de ezt a front gyors közeledte miatt megghiúsult. Takács (1984), 157.

A Vörös Hadsereg 1944. október 5-6-án éjjel áttörte a német és magyar védelmi vonalakat és két nap alatt elérték Szentes külterületét.¹² Október 6-án éjjel Szentes ellen bombázást hajtott végre a 2. Ukrán Front 5. légi hadserege 2 db PO-2-es típusú géppel.¹³ A célpont a MÁV motorgarázsa és a vasútállomás volt, mivel ennek bombázásával megbénítható lett volna a város közlekedése. A bombák azonban célt tévesztettek és a közeli lakóházakra zuhantak.¹⁴ A szovjet csapatok 2. Ukrán Fronthoz tartozó egységeit Govorunenok¹⁵ tábornok vezette.¹⁶ A védelmet Tomka Emil¹⁷ őrnagy 2/1 huszárhadosztálya valamint Idrányi Ferenc¹⁸ alezredes 2/2 huszárhadosztálya látta el a város körül.¹⁹ Tomka Emil naplójából tudjuk, hogy a harcok Szentes körül és a városban jóval nagyobb méretűek voltak, mint amit az eddigi helytörténeti szakirodalomban megjelentettek.²⁰ Szentes külterületét október 8-án érték el a szovjet csapatok, a reggeli órákban. Több oldalról indították meg a támadásaikat. A berekháti vasútállomás környékén a magyar csapatok 6 db T-34-est²¹ lőtték ki, eközben a folyamatos szovjet támadások során, a páncéltörő ágyúikat a huszárok mind elvesztették. Ezután a városközpont felé hátráltak. A 2. század szintén kilőtt 4 db harckocsit. Tomka Emil leírja, miután elveszítették az összes páncéltörő fegyverzetüket, megkapták a parancsot a visszavonulásra utcai harccal.²² A visszavonulás gyorsan és kaotikusan zajlott le, ahogyan Tomka Emil is írta naplójában: „Az északról előretörő ellenség lövedékei és aknaszilánkjai jégeső módjára pattogtak az aszfalton

¹² Ekkor bontakozott ki az alföldi páncélos csata nagyváradi szakasza. Erről az időszakról bővebben lásd: Számvéber (2007), 67-78.

¹³ Polikarpov 2 többcélú, kétfedeles szovjet repülőgép, melyet 1928-tól az 1950-es évek közepéig gyártottak. Tömege 770 kg, csúcssebessége 150 km/h volt. A háború előtt iskolagép, a háború alatt futár, sebesültszállító valamint éjszakai könnyű bombázó feladatokat is ellátott. A szovjet hadseregben a németek által csak „éjjeli boszorkáknak” nevezett női alakulatok is ezzel a típussal repültek. A típusról bővebben lásd: <https://www.masodikvh.hu/haditechnika/repulogepek/szovjet-repulogepek/1932-polikarpov-po-2-futarfelderitgep> Letöltés időpontja: 2019. 02.20. 15:05; A gépről lásd képek 2. kép.

¹⁴ 1944. október 6-a és 9-e között Pusztai János összesítése szerint összesen 9 polgári áldozata volt a repülőgép támadásoknak Szentesen. A bombázás részleteiről bővebben lásd: Pusztai (2004), 14.

¹⁵ Személyéről életrajzi adat nem lelhető fel.

¹⁶ Fodor (2010), 247.

¹⁷ Tomka Emil Kis Ernő aradi vértanú dédunokája. Németh (2001), 23.

¹⁸ Idrányi Ferenc (Hernádszentandrás, 1902. július 2. - ??). A Ludovika akadémián avatták hadnaggyá 1924-ben. 1944. január-1-től alezredes. Hadművelési segédtsz. 1944. május 1-től a lovashadosztály-parancsnokságán, majd 1944. augusztus 1-től a 2/II. huszárhadosztály parancsnoka. 1945. február 8-tól a 4. huszárezred törzspótszázad parancsnoka. Életrajza Németh (2001), 89.

¹⁹ A Szentes körüli hadműveletekről készült rajz megjelent: Németh (2001), 88. valamint lásd 1. kép.

²⁰ „A város északi részén, a Nagygyörgös és a Borza utca környékén utcai harcok fejlődtek ki. A szovjet tüzérség a várost a Vásárhelyi utcáról lőtte.” Balázs (1986), 212.; ”1944. október 7-én estére Szentes népe számottevő katonai védelem nélkül maradt, ami megkönnyítette ugyan az oroszok számára a város elfoglalását, de egyben biztosította a front gyors átvonulását, megmentette a várost a harcok okozta közvetlen károktól” Takács (2000) 229.

²¹ A szovjetek által használt közepes harckocsinak a háború során több variánsa is készült. Tömege 26,5 tonna, páncélzata 47 mm, sebessége pedig 53 km/h volt. Hosszú ideig maradt hadrendben. A T-34/85-ös variáns az 1956-os forradalom leverésekor is megjelent Budapest utcáin. Utolsó harci tevékenysége az 1990-es délszláv háborúkhöz köthető. Bővebben lásd: <https://www.masodikvh.hu/haditechnika/pancelosok/harckocsik/szovjet-harckocsik/2300-t-34-sorozat> Letöltés időpontja: 2019.02.20. 15:20; Lásd képek 3. kép

²² Németh (2001), 90-91.

és a háztetőkön és mindez azt eredményezte, hogy a küzdők legnagyobb része ész nélkül futott a vezetéklovak után a Tisza-part felé. ... Alig haladtunk 100 m-t, befordult egy T-34-es, megállt a hídnál és végiglőtte az utat.”²³ Az este folyamán a szűk hídfőben még két T-34-est lőttek ki páncélökllel a honvédek, majd a hídfőt elkezdték kiüríteni. „Ez sem ment ellenben simán, mert a 6. század fele még a túlparton tartózkodott, mikor a hidat utászaink felrobbantották.”²⁴ A leszakadt 6. század huszárjai az éjszaka folyamán csónakokkal keltek át a túlpartra.²⁵ Az itt harcoló szovjet katonák visszaemlékezéseiből²⁶ is kiderült, hogy Szentes környékén és a városban is történtek fegyveres összecsapások. Vszevolod Golubkov²⁷ visszaemlékezésében a következőt írta. „Resetnyikov és Tolsztüh rövid tanácskozás során azt a megoldást választották, hogy a páncélosok és az önjárók lövegeiből rövid ideig tartó tüzérségi előkészítést végzünk és az aknavetőök ösztüze után behatolunk a városba, ott utcai harcokba bocsátkozva észak-nyugat felé távozzunk a város határába és tovább megyünk a Tiszához átkelőhelyet foglalni.”²⁸ A frontvonal fokozatosan egyre távolodott Szentes térségétől.

A Vörös Hadsereg hamar hozzákezdett a városi közigazgatás helyreállításához. A városházán 1944. október 10-én kinevezték az új polgármestert, dr. Négyesi Imrét,²⁹ aki megkezdte a városi intézmények újjászervezését. A szovjet parancsnokság 1. számú parancsa elrendelte, hogy a hatóságok, hivatalok, kereskedelmi és iparvállalatok folytassák működésüket, nyissák meg a kórházakat, az iskolákat, a templomokban zavartalanul tartsák meg az istentiszteleteket.³⁰ A hadsereg ellátásának igényei is hamar megjelentek. A Szentesen állomásozó katonai parancsnokság a város felé 1944. október 16-án benyújtotta a „felszabadító”

²³ Németh (2001), 92.

²⁴ Németh (2001), 94. A tiszai vashíd németek illetve magyarok általi felrobbantásával kapcsolatban több teória is született. Erről bővebben lásd: Fodor (2010), 249-250.

²⁵ Németh (2001), 94.

²⁶ A Szentesi Levéltár Kézirattárában két katona 1984-es levél formájában történő visszaemlékezésére találtam rá. Egyikük Vszevolod Filippovics Golubkov életrajzát lásd később, valamint Ervand Szaribekovics Akopján. Utóbbi katona személyéről életrajzi adat nem lelhető fel. Emellett a visszaemlékezésekben feltűnik még Vaszilij Pavlovics Tolsztüh hadnagy és Antonyina Tyerentyevna Muszatyenkó ápolónő, akiknek személyéről életrajzi adatot nem találtam.

²⁷ Vszevolod Filippovics Golubkov. 1925-ben született Kijevben. 1942-ben fejezte be középiskoláját Balasovban. A hadseregbe 1943-ban hívták be. Önjáró tüzérségi tanfolyamra küldték. Az év végén a 2. Ukrán Front 18. harcokosi hadtest, 5. gárda páncélos hadseregének 1438. önjáró tüzérségi ezredébe került. Szentesen sebesült meg, mellyel véget ért számára a háború. A Szentes körüli harcokért megkapta a Szovjetunió Hőse kitüntetését. 1946-1951-ig egy nem megnevezett egyetemet végzett el. Zaporozsjében és a Krímben főmérnöként dolgozott 1981-es nyugdíjazásáig. MNL CSML SZFL Kézirattár F/3 doboz. Szentes felszabadítói.

²⁸ A szövegrészletben megemlített Resetnyikov személyéről életrajzi adat nem lelhető fel. MNL CSML SZFL Kézirattár F/3 doboz. Szentes felszabadítói.

²⁹ 1876. december 3-án született Szentesen. 1919-től 17 éven át 1936-os lemondásáig a város polgármestere, ezután nyugállományba vonult. A szovjet városparancsnokság nevezi ki újból polgármesterré. 1945. december. 15-én hunyt el. Életrajzát bővebben lásd: Szentesi Élet XXXVII. évfolyam 49. és 50. szám 2. oldal: Labádi, Lajos (2005): Százharminc éve született dr. Négyesi Imre I.-II.; Dr. Négyesi Imre portréját lásd 4. kép.

³⁰ A szovjet parancsnokság 1. számú parancsát a levéltárban nem leletem meg, azonban Schneider Miklós kéziratában leírta. Schneider (1964), 12.

hadsereg szükségleteinek listáját. A polgármester hirdetményt tett közzé, miszerint a felesleges ruhákat szolgáltatassa be a lakosság.³¹ Azt is jelezte, hogy „...amennyiben a fentiek értelmében a beszolgáltatást nem eszközölnék, úgy az orosz katonai parancsnokság karhatalommal fogja a fenti ruházati cikkeket házanként összeszedni...”.³² 1944. október 23-án egy újabb hirdetményben hívta fel a polgármester a fényképezőgépek beadására a lakosság figyelmét, valamint azokat a lakosokat is felszólította, akik nem szolgáltatták be lábbelijüket, azt haladéktalanul tegyék meg, „mert mulasztásukból igen nagy kellemetlenségek származhatnak”.³³ A városparancsnokság 2. számú parancsa értelmében a Szovjet Katonai Parancsnokság által kinyomtatott pengőt el kell fogadni a lakosságnak. Egy hadipengő megfelelt egy magyar pengőnek. Az árdragítást elkövetőket haditörvényszékekkel is megfenyegették. A lakosság nem szívesen fogadta el a hadipengőt.³⁴

A frissen megszálló szovjet és román³⁵ katonasággal nem volt felhőtlen a viszonya a szentesi lakosságnak. A katonák által Szentes kül- és belterületén elkövetett rablásokról a szentesi levéltári adatok tudósítanak. A polgármesteri hivatalban 1944. november 16-án mezőőrök jegyzőkönyvét vették fel, melyben leírják, hogy külterületen „... állandóan román és orosz katonák járkálnak tanyáról tanyára, a tanyai lakosságot állandóan rettegésben tartják és a tanyákban található mindenféle jószágot és ruhaneműket elrabolnak”. Azt is jelentették, hogy ezek a csoportok miután kiraboltak egy területet továbbállnak, és máshol folytatják tevékenységüket.³⁶ Ezekről a katonákról egy kimutatást is készített a város 1944. november 21-én. Ebben a dokumentumban feltüntették pontosan hol, és hány fő orosz és román katona tartózkodik egy-egy tanyában. Az összesítés 5 helyszínen 20 főt említett.³⁷ Egy másik esetben Halász Mihály³⁸ szentesi gazdálkodó traktorát, majd később lovait tulajdonította el két román katona segítségével Molnár András.³⁹ A külterületiek életét az is nehezítette, hogy a szovjet katonák előszeretettel vadásztak a térségben nyulakra. Emiatt Nagyhegy ideiglenes

³¹ A lista 2 ezer pár csizmát, 2 ezer katonablúzt, 2 ezer derékszíjat, 2 ezer sapkát, 2 ezer inget, 2 ezer lábravalót és 2 ezer kapcát tartalmazott.

³² MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2845/1944.

³³ MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2845/1/1944

³⁴ 1945-ben az újjáinduló sajtó foglalkozott rövid hírek formájában a szovjetek által kibocsájtott pengővel. A kommunisták lapja, a Magyar Alföld megjegyezte, hogy sok helyen nem fogadják el ezeket a pénzeket, holott ezek egyenértékűek a magyar fizetőeszközzel. Magyar Alföld 1945. március 22. I. évf. 39. szám. 4. oldal (szerző ismeretlen)

³⁵ Románia 1944. augusztus 23-ai kiugrást követően átállt, és hadat üzent a tengelyhatalmaknak. A román csapatok 2. Ukrán Front alárendeltségébe kerültek Magyarországra és azután Szentesre is. Számvéber (2007), 10.

³⁶ MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok 2861/4/1944.

³⁷ Ebből 6 orosz és 6 román katonát azonosít. MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2861/6/1944

³⁸ Személyéről életrajzi adat nem lelhető fel.

³⁹ „F. évi nov. 11-én a délutáni órákban Kistőke 311 sz. alatti tanyáján egy Molnár András nevű kunszentmártoni ember két román katonával és tulajdonát képező traktort elvitték.” MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2861/3/1944.

hegyközségi elnöke kérte 1944. december 28-án a polgármestert, hogy hasson a szovjet parancsnokságra, mivel a katonák veszélyeztetik a lakosságot a vadászatok során.⁴⁰

Belterületen sem volt jobb a helyzet, mint azt egy 1944. november 17-én felvett jegyzőkönyv is tanúsítja. A római katolikus iskola igazgatója, Kréter Gyula⁴¹ elmondása alapján, fél 8-kor orosz katonák jelentek meg az iskolában, és a tantermekbe bejutva a „*táblákat összeirkálták, az ott lévő iskolai iratokat, naplót, könyveket, füzeteket és általában amit ott találtak részint széthányták, részint elvitték*”. Emellett elvitték az iskola kevés tüzelőjét is. Azt is elmondta, hogy a diákok rettegnek a kellemetlen esetek miatt, a szülők pedig nem hajlandók gyermekeiket ilyen körülmények között iskolába járatni.⁴²A tüzelőt egy másik esetben a városháza udvarán elszállásolt szovjet csapatok vitték el. Egy 1944. december 1-én felvett jegyzőkönyv szerint, a beszállásolt „autós osztag” 8 köbméter fát ezen kívül 36 db 6-8 m hosszú fenyődrugát,⁴³ faliórát, fűrész és vésőket vittek el, összesen 3 ezer pengő⁴⁴ értékben. A dokumentum végén a polgármester kéri a parancsnokságot, hogy a beszállások alól mentesítsék a városháza udvarát és az ott lévő tűzoltó színeket, mert „*a katonai igénybe vételek miatt tűzoltó felszereléseink már háromnegyed-részben hiányoznak*”.⁴⁵ A kulturális intézmények is megsínylették a szovjet és román katonák beszállását. Ezt bizonyítja egy 1944. december 12-én felvett jegyzőkönyv, melyen jelen voltak a városi kertész Gulyás János⁴⁶ és a múzeum akkori könyvtárosa Temesváry Lajos⁴⁷. Elmondták, hogy a Széchenyi ligetben lévő Csongrád Vármegyei Múzeum (ma: Koszta József Múzeum) helyiségeit felfeszítették és katonai célokra használatba vették. A jegyzőkönyvben hivatkoznak egy autós osztagra, melynek parancsnoka, ígéretet tett, hogy a múzeum vagyontárgyaiban nem keletkezik kár.

⁴⁰ MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2861/12/1944.

⁴¹ A háború előtt tanító. A háborút követően a római katolikus iskolai oktatást újraindítja Szentesen. Dr. Négyesi Imre nevezte ki ideiglenes igazgatónak, majd 1946.ban kapta meg a végleges kinevezését az intézmény élére. Historia Domus (1944-1945), 9-10.

⁴² MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2861/5/1944.

⁴³ Drugán: nagy vastag faszál, amelyen a dohányt szárítják. Szinnyei (1893-1896), 430.

⁴⁴ A Horthy korszakban az ember havi „200 pengő fixszel” tényleg könnyen viccelt, mint azt Balogh Béla Havi 200 fix című filmjének ikonikus slágerében hallható volt. Az 1939-es évben egy szegény mezőgazdasági munkás órabére 50 fillér volt. Egy városi szakképzetlen munkásnak minimum fizetése pedig napi 80 fillér volt. 1 kg kenyér 1939-ben 38, míg 1943-ban már 58 fillér. https://napitortenelmiforras.blog.hu/2016/05/20/a_horthy-korszak_legszegényebb_emberei Letöltés időpontja: 2019. 02.21 10:00; A múzeumi belépők ára 1944-ben 10, 30 és 60 fillérbe kerültek. Ezek alapján az elrabolt 3 ezer pengő értékből, a legolcsóbb jeggyel 30 ezer, a legdrágább jeggyel pedig 5 ezer látogató tudta volna megnézni a múzeumi kiállításokat. MNL CSML SZFL VIII. 701, Csongrád Vármegye Múzeumának, 1951-től Koszta József Múzeum iratai szám nélkül /1944.

⁴⁵ Ennek a jegyzőkönyvnek az érdekessége, hogy feljegyezték az alakulat autójának a rendszámát is. Ezek a B-1-38-99, B-1-39-02 és a D-1-39-65-ös rendszámokat viselték. MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2940/1944.

⁴⁶ Személyéről életrajzi adat nem lelhető fel.

⁴⁷ 1881. december 2-án született Szentesen. Elemi iskolai tanítói oklevéllel rendelkezett. Állami szolgálatban 1901. szeptember 1-én kezdett dolgozni. 1942. március 1-én került a múzeum könyvtárába. MNL CSML SZFL VIII. 701, Csongrád Vármegye Múzeumának, 1951-től Koszta József Múzeum iratai 32/1947.

Ezzel ellentétben addigra a képtárat kiürítették és a néprajzi osztályt feldúlták. A jegyzőkönyvben nem nevezik meg melyik alakulat volt ide beszállásolva, csak annyit írnak le, hogy egy őrnagy azt ígérte, hogy a múzeumban kár nem fog esni. Az sem derül ki világosan, hogy ezeknek a katonáknak a beszállásolása közben, vagy azután lett kiürítve a képtár és feldúlva a néprajzi osztály. A könyvtáros elmondta, hogy a szovjet katonák előtt román katonák is tartózkodtak az épületben, majd távoztak. Minden esetben, amikor a katonák elhagyták az épületet, az ajtókat beszögelték, mivel addigra már a záruk és ajtók fel voltak törve.⁴⁸Ezeket a jegyzőkönyveket ugyan felvették, de 1944-ben nem lett semmilyen jogi következménye egyik ügynek sem.

Közállapot

Az év végére a közállapot normalizálódni kezdett. Szentest nem érte nagyobb anyagi veszteség a háború során. Egyetlen nagy háborús kára a városnak a Tiszán lévő vashíd felrobbantása volt. A szovjeteknek is fontos volt a híd újjáépítése, amihez sok munkásra volt szükség. A munkásokat hirdetmények alapján toborozta a polgármester. Az első felhívást 1944. október 31-én tette közzé. Ekkor 10 napon keresztül 3000 emberre és 400 igás fogatra volt szükség a munkálatokhoz. A polgármester a dokumentumban a lakosságot először halálos büntetés terhe mellett, majd ezt áthúzták ceruzával és fölé írták, hogy súlyos büntetés terhe mellett kötelezte a híd javítási munkálatain való részvételére.⁴⁹A lakosság egy része vonakodott kivonulni, ezt bizonyítja egy polgármester által a rendőrség számára összeállított lista is azokról, akik nem jelentek meg a munkanapokon.⁵⁰1944. november 13-án már minden munkaképes korú férfit és nőt behívtak. A férfiakat 16-70 éves kor, míg a nőket 16-50 éves kor között. Az összegyűlt emberek a városháza és a megyeháza sarkánál gyülekeztek majd együtt mentek ki a hídroz. A polgármester a dokumentum végén megjegyzi: *„Amennyiben ezen felhívásom sikertelen maradna vagy nem kellő sikerrel járna, úgy az orosz parancsnokságtól nyert hatalmamnál fogva a legerélyesebb intézkedésektől sem riadnék vissza.”*⁵¹ A polgármester felhívásaira sem gyűlt össze a megfelelő mennyiségű munkás, ezért 1944. november 15-én egy újabb hirdetmény tudatja a lakossággal, hogy a mai naptól a hídnál

---

⁴⁸ MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2962/1944.

⁴⁹ MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2858/1944.

⁵⁰ A listán 36 név szerepel a lakhelyükkel feltüntetve. MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2858/1/1944.

⁵¹ MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2858/2/1944.

dolgozók fizetést kapnak.⁵² A hídépítés ügyében 1944-ben még több hirdetmény jelent meg, és munkásokat igényeltek Mindszentről és a távoli Hódmezővásárhelyről is.⁵³ A híd helyreállítása azonban még elhúzódott egészen 1946 decemberéig.⁵⁴

A közbiztonság a háborút követő időszakban nem volt megfelelő, kevés és rossz kiképzésű polgárőr felügyelte a rendet a városban. A Vörös Őrség 1944. október 12-én alakult meg id. Karai Lajos⁵⁵ vezetésével, összesen 35-40 fővel rendelkeztek.⁵⁶ A költségeket és a fizetésüket a város adta. A rendfenntartókat kezdetben fehér, később nemzeti színű karszalaggal különböztették meg. Főként raktárakat őriztek, valamint orosz katonákkal járőröztek.⁵⁷ A közbiztonságot azonban, mint azt már a jegyzőkönyvekből is láthattuk nem sikerült megszilárdítani 1944 végéig.

Politikai helyzet

A pártok a háborús front elvonulását követően Szentesen is elkezdtek újjáalakulni. Elsőként a kommunista párt szentesi szervezete alakult meg 1944. október 12-én, ekkor még nem a Magyar Kommunista Párt néven, hanem Magyarországi Kommunisták Szentesi Pártjaként jelentek meg.⁵⁸ Első titkár Vecseri Bálint,⁵⁹ helyettese Mikecz János⁶⁰ volt. A párt tagjai a háború előtt döntően a szociáldemokrata párt tagjai voltak. Székházuk a Kossuth téren lévő Gazdasági Egyesülettől⁶¹ lefoglalt épület lett.⁶² A kommunisták nagy hangsúlyt fektettek a

---

⁵² A hirdetmény végén megjelenő mondat is árulkodik arról, hogy kevesen jelentek meg a munkaalkalmakkor. „Felkérem a közönséget, hogy most már munkaalkalom miatt is minél számosabban és önkéntesen is jelentkezzenek a tiszai hídnál végzendő munkálatokra.” MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2858/3/1944.

⁵³ Mindszenti előjáráságtól kéri a szentesi polgármester, hogy munkásaiknak a kenyeret szállítsák a városházára. MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2858/6/1944; Hódmezővásárhely polgármesterétől kér 400 munkást a vashíd építéséhez a szentesi polgármester. MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2858/8/1944

⁵⁴ A Délmagyarország 1946. december 7-ei számának 2. oldalán számolt be egy rövid hírben a híd december 15-ei megnyitásáról. Délmagyarország 1946. december 7 III. évf. 276. sz. 2. o. (szerző ismeretlen)

⁵⁵ Személyéről életrajzi adat nem lelhető fel.

⁵⁶ Balázs (é.n.), 48.

⁵⁷ Takács (1984), 170-171.

⁵⁸ Takács (1984), 162.

⁵⁹ A két világháború között a szentesi illegális kommunisták vezetője. Foglalkozását tekintve kubikus. Balázs (1986), 213.

⁶⁰ 1905-ben született Szentesen. Illegális kommunista, 1944 áprilisában őrizetbe vették és több társával együtt internálták. A szovjet megszállást követően a szentesi MKP szervezetének egyik létrehozója. Később Kaposvárra került és a város tanácselnöke lett. Bálint (2009), 379.

⁶¹ A két világháború között működő Gazdasági Egyesület, mely a gazdálkodókat segítette. Feladata volt, hogy műtrágyát kölcsönzött, vagy éppen permetezőgépet vásárolt. Működéséről bővebben lásd. Olasz (2001), 241-338.

⁶² Takács (1984), 161.

szakszervezetek létrehozására is, melyek jórész 1944 végén jöttek létre.⁶³ 1944. október 18-án elsőként és egyedülként a városban megjelent lapjuk a Magyar Népakarat is, mely azonban csak néhány számot élt meg, utoljára október 27-én jelent meg.⁶⁴ A kommunisták ifjúsági szervezete a Kommunista Ifjúsági Szervezet 1944. december 25-én nagygyűlést tartott a Tóth József színházteremben.⁶⁵ Később 1945. január 22-én a szervezet nevét megváltoztatják Demokratikus Ifjúsági Szövetséggé.⁶⁶

A Szociáldemokrata Párt 1944. december 6-án alakult újjá. Első nagyobb rendezvényüket a Tóth József színházteremben tartották.⁶⁷ A Bocskai utcai munkásotthonban kezdték meg működésüket. A szociáldemokraták szorosan együttműködtek a kommunistákkal.⁶⁸

A Független Kisgazda Párt szentesi szervezete a szociáldemokratákkal egy időben kezdte meg működését.⁶⁹ Első felhívásukat 1944. december elején a Szervező Bizottság adta ki, mely tartalmazta a párt céljait. Ezekben egy új nemzeti, független és demokratikus Magyarország megteremtését tűzték ki.⁷⁰

A Szabadelvű Demokrata Párt 1944. december 12-én alakult meg. Céljuk a demokratikus és független Magyarország megteremtése volt. A párt tagjai a kisiparosok és kiskereskedők közül kerültek ki, így a párt céljai között szerepelt az ipar és kereskedelem fellendítése.⁷¹

Az országos politikától 1944 decemberéig Szentes nagyrészt el volt vágva. A városnak nem voltak újságjai, kivéve a kommunisták rövid ideig működő lapját, és rádiója sem. Az országos politikába Magyar Nemzeti Függetlenségi Front 1944. december 2-ai létrejöttét

---

⁶³ A szakszervezetek döntően 1944 végén jöttek létre. Ezek közül a fontosabbak az Élelmezési Munkások Szakszervezete (1944. december 8.), Faipari Munkások Szakszervezete (1944. december 12), Nyomdászok Szakszervezete (1944. december 17.). Az 1945-ben létrejött szakszervezetek pedig, Ruházati Munkások Szakszervezete (1945. január 5.) és Földmunkás Szövetség (1945. március 11.). A szakszervezeteket a Szakszervezeti Titkárság fogta össze, melynek 1945. április 18-i jelentése szerint Szentesen 18 szakszervezet működött, összesen 3898 fővel. Balázs (1986), 214.

⁶⁴ A helyi sajtó 1945-ben indult újra Szentesen. A Magyar Népakaratot nem sikerült megtalálni a levéltárban. Egyetlen levéltári forrás említ egy kommunista újságot. Erre egy levelezésben találtam rá, mely a szentesi és kecskeméti polgármester között jött létre. Kecskemét polgármestere azt is megkérdezte, hogy Szentesen megjelenik-e újság 1944 decemberében. Dr. Négyesi válaszában leírja, hogy a megszállás után megjelent egy kommunista lap, de azt valamiért megszüntették. MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2947/1944.; Takács (1984), 162.

⁶⁵ A színházterem a Petőfi Szálló szerves részeként, Komor Marcell budapesti építész tervei alapján 1900 őszére, magyaros szecesszió stílusában épült meg. A színháztermet 1909-ben nevezték el Tóth Józsefről Szentes jeles szülöttjéről, aki a Nemzeti Színház színésze volt a XIX. században. Vigh (2000), 400.

⁶⁶ Balázs (1986), 215.

⁶⁷ Balázs (1986), 213.

⁶⁸ Takács (1984), 189.

⁶⁹ Pontos adatot nem találtam róla, hogy mikor alakult meg a párt, azonban dr. Négyesi a kecskeméti polgármesternek írt válaszleveléből kiderült, hogy 1944. december 12-én már biztosan működött, mivel a szentesi polgármester munkáját segítették tagjai. MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2947/1944.

⁷⁰ Takács (1984), 190.

⁷¹ Takács (1984), 190.

követően kapcsolódott be Szentes.⁷² Itt másnap született döntés arról, hogy a városok hozzák létre saját Nemzeti Bizottságaikat. A szentesi Nemzeti Bizottság első ülését 1944. december 26-án a kommunista párt székházában tartotta meg. Elnöke Vajda Imre lett. A bizottságba a pártok meghatározott számú képviselőt küldtek.⁷³ A baloldali túlsúly a Nemzeti Bizottság fennállása során végig megmaradt.⁷⁴

Az országos történések 1944 decemberéig nem értek el a városig, Szentes függetlenül működött politikailag és gazdaságilag. Hiány volt élelmiszerből, tüzelőből és ruházatból is a folyamatos katonai igények miatt.⁷⁵ Az iskolák 1944. október végén és november elején újra megkezdték működésüket, azonban a tüzelőhiány és a tél közeledte miatt szünetet rendeltek el.⁷⁶ A hivatalok működése is gyorsan megindult, azonban itt is a tüzelőhiány okozta a problémát. Emiatt a hivatalok nyitvatartási idejét is korlátozták. A külterületi katonai fosztogatások és lövöldözések miatt a lakosság nem mert kimenni földekre, hogy elvégezzék a mezőgazdasági munkákat. A háború előtt megművelt területek mindössze 6-10%-át sikerült bevetni 1944-ben.⁷⁷ Az egészségügy tekintetében az elmenekült és a fronton szolgálatot teljesítő orvosok miatt orvoshiány alakult ki. A városban lévő 8 gyógyszertár közül mindössze 1 működött.⁷⁸ Az egyházi hitélet is újraindult. Egyedül Fejes Sándor a katolikus egyház papja maradt a városban. A háború utáni első istentiszteletre Szentesen 1944. október 11-én került sor.⁷⁹

Összegzés

Mindent összevetve Szentes 1944. október 8-tól sok nehézséggel nézett szembe az 1945-ös év beköszöntéig. A város szerencsésnek mondhatta magát, hogy néhány intézményen és házon kívül helyrehozhatatlan kárt nem szenvedett. A közigazgatást újra kellett építeni, ebben

---

⁷² A szegedi Nemzeti Színházban alakult meg a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front.

⁷³ A pártok közül az MKP 3, az SZDP 2, az FKGP 2, a szakszervezetek pedig 2 főt (ebből 1 fő kommunista egy fő szociáldemokrata) delegáltak.

⁷⁴ Balázs (1986), 215-216.o.

⁷⁵ A kenyér és húsellátás 1944 végére akadozott. Takács (1984), 176.; Dr. Négyesi Imre a kecskeméti polgármesterek írt válaszlevelében így jellemzi a szentesi lakosok életszínvonalát 1944 végén. „A lakosság életszínvonala alacsony. Lefekszünk alkonyatkor, felkelünk amikor világosodni kezd.” MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2947/1944

⁷⁶ A szünet 1944. december 23 – 1945. január 3-ig tartott. MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2995/1944.

⁷⁷ Takács (1984), 180-181.

⁷⁸ Az általános gyógyszerhiány miatt a gyógyszertárakba sem jutott elég orvosság. Takács (1984), 182.

⁷⁹ Takács (1984), 184.

nagy érdemei voltak dr. Négyesi Imrének. A közbiztonságot az év végéig elkezdték ugyan újjászervezni, de azt, ahogy a jegyzőkönyvekből is látszott, még nem sikerült teljes mértékben megteremteni. Emiatt a mezőgazdasági termelés sem alakult jól, mivel az emberek féltek kimenni földjeikre, ezért a város az év végére már élelmezési gondokkal küzdött. Az iskolák ugyan újranyitották kapuikat és megindult a hitélet is, de a tüzelőhiány miatt a lakosság mindennapi élete nagyon nehéz volt. A pártok fokozatosan újjáalakultak és december végére már a szentesi Nemzeti Bizottság is megkezdte működését, így Szentes újra bekapcsolódott az országos politika eseményeibe.

IRODALOM:

Balázs, György (1986): A Nemzeti Bizottság szerepe a közigazgatás és az állami szervek megszervezésében és irányításában Szentesen 1944 és 1948 között. In: Blazovich, László (szerk.): Tanulmányok Csongrád megye történetéből X., Szeged: Csongrád Megyei Levéltár, 211-239. p.

Balázs, György (é.n.): A Nemzeti Bizottság és a forradalmi szervek megalakulása és működése Szentesen 1944. október 8-tól 1949. február 1-ig. Magyar Nemzeti Levéltár - Csongrád Megyei Levéltár, Szentesi Fióklevéltár (MNL CSML SZFL) Kézirattár.

Bálint, László (2009): Dadi Imre, a kommunista funkcionárius. In: Zombori, István (szerk.): A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Historica 12. Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 377-407.

Fejes, Sándor feljegyzései 1944-1945: Historia Domus 3. kötet. MNL CSML SZFL Kézirattár.

Fodor, Péter (2010): A második világháború harci eseményei Csongrád városában és környékén (1944.október 7-12). In: Zombori István (szerk.): Studia

Historica 13. Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 243-268. p.

Halmágyi, Pál (1989): A Makó és környékéért vívott harcok 1944 őszén. In: Halmágyi Pál (szerk.): A Makói Múzeum Füzetei. 65., Makó: Makó Város Tanácsa V. B. Művelődésügyi Osztálya.

Labádi, Lajos (2000): Szentes vázlatos története. In: Kis-Rácz, Antalné - Labádi, Lajos –Vörös, Gabriella (szerk.): Szentes helyismereti kézikönyve I. Szentes: Szentes Város Önkormányzata és a Csongrád Megyei Levéltár. 99-199. p.

Németh, Péter (2001): Tomka Emil naplója (1944-1945), In: Németh Péter (szerk.): A Jósza András Múzeum Kiadványai 48., Nyíregyháza: Jósza András Múzeum.

Olasz, Lajos (2001): Szentes gazdasági élete a Horthy-korszakban (1920-1944). In: Labádi, Lajos (szerk.): Tanulmányok Szentes város történetéből, Szentes: Szentes Város Önkormányzata, 241-338. p.

Pusztai, János (2004): Fejezetek a szentesi repülés történetéből, VIII. rész Azúr égen kondenzcsíkok (1943-1944) In: Belvedere, 2004/5-6., 59-79.p.

Schneider, Miklós (1964): Az új élet megindulásának néhány kérdése Szentesen

1944. október – 1945. március. Kézirat,
Szentés, MNL CSML SZFL Kézirattár.

Számvéber, Norbert (2007): Az alföldi
páncélos csata, Harcok a Tiszántúlon 1944.
október. Budapest, Püedlo.

Szinnyei, József (1893-1896): Magyar
tájszótár. Első kötet. Budapest:
Hornyánszky Viktor Kiadása. 430. p.

Takács, Edit (1984): Szentés felszabadulása
és a népi demokratikus forradalom
kibontakozása. In: dr. Gaál Endre (szerk.):
Fejezetek Szentés forradalmi múltjából.
Szentés: Szentés Városi Tanács Művelődési
Osztálya. 147-194. p.

Takács, Edit (2000): Szentés 20. századi
története (1914-1990) In: Kis-Rácz,
Antalné - Labádi, Lajos –Vörös, Gabriella
(szerk.): Szentés helyismereti kézikönyve I.
Szentés: Szentés Város Önkormányzata és a
Csongrád Megyei Levéltár. 200-263. p.

Vígh, László (2000): Építészet –
Képzőművészet. In: Kis-Rácz, Antalné -
Labádi, Lajos –Vörös, Gabriella (szerk.):
Szentés helyismereti kézikönyve II.
Szentés: Szentés Város Önkormányzata és a
Csongrád Megyei Levéltár. 391-408. p.

Sajtóforrások

Délmagyarország 1946. december 7 III. évf.
276. sz. 2. p. (szerző ismeretlen)

Szentési Élet XXXVII. évfolyam 49. és 50.
szám 2. p.: Labádi, Lajos (2005):
Százharminc éve született dr. Négyesi Imre
I.-II.

Magyar Alföld 1945. március 22. I. évf. 39.
sz. 4. p. (szerző ismeretlen)

Online hivatkozás

<http://adatbazisokonline.hu/hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944/adatlap/59954> Letöltés ideje:
2019.02.15. 13:00

<http://www.hans-egebo.dk/Polikarpof.htm>
Letöltés ideje: 2019.02.20. 15:08.

<https://www.masodikvh.hu/haditechnika/repulogepek/szovjet-repulogepek/1932-polikarpov-po-2-futarfelderitgep> Letöltés
ideje: 2019. 02.20. 15:05

<https://www.masodikvh.hu/haditechnika/pancelosok/harckocsik/szovjet-harckocsik/2300-t-34-sorozat> Letöltés
ideje: 2019.02.20. 15:20

<http://mek.oszk.hu/05000/05068/html/>
Letöltés ideje: 2019.02.20. 15:22

https://napitortenelmiforras.blog.hu/2016/05/20/a_horthy-

[korszak legszegényebb emberei](#) Letöltés
ideje: 2019. 02.21 10:00

<http://www.szentesinfo.hu/mozaik/kalendarium.htm> Letöltés ideje: 2019.02.22. 10:05

Levéltári forrás

Magyar Nemzeti Levéltár - Csongrád Megyei Levéltár, Szentesi Fióklevéltár (MNL CSML SZFL) Kézirattár, F/3 doboz. Szentes felszabadítói.

MNL CSML SZFL III. 2 A Kálmán család iratai. A szentesi tisztségviselők menekülése, a város kiürítése.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2707/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2730/3/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2807/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2845/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2845/1/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2858/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2858/1/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2858/2/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2858/3/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2861/5/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2858/6/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2858/8/1944

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2861/12/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2861/3/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2861/4/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2861/5/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2861/6/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2861/12/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2962/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2940/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2947/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2981/1944.

MNL CSML SZFL V. 177, Polgármesteri iratok, 2995/1944.

MNL CSML SZFL VIII. 701, Csongrád Vármegye Múzeumának, 1951-től Koszta József Múzeum iratai szám nélkül /1944.

MNL CSML SZFL VIII. 701, Csongrád Vármegye Múzeumának, 1951-től Koszta József Múzeum iratai 32/1947.

3. kép T-34-esek Magyarországon. Forrás: <http://mek.oszk.hu/05000/05068/html/>

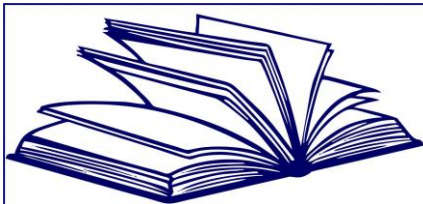

4. kép dr. Négyesi Imre polgármester portréja. Forrás: <http://www.szentesinfo.hu/mozaik/kalendarium.htm>

Summary

In my study, I present everyday life of Szentes and its surrounding at the end of WWII until the beginning of 1945 when local circumstances began to normalize just before the front passage. In contrast to earlier local history works as the passage was rapid and free from fierce, the frontal march included significant battles that are mentioned in archive sources besides local *Historia Domus*. I present these clashes from the perspective of a Hungarian officer serving in Szentes area applying his diary entries. Then we can gain a clearer picture of the chaotic states at the end of 1944 on the basis of the records in the archives about plunders committed by Soviet and Romanian soldiers. In the study, I also mention the elimination of war damage and the re-establishment of the local administration in which Dr. Imre Négyesi's work takes meaningful part. I briefly refer to the re-establishment of local political parties. In this year, apart from releasing a few numbers of communist papers, the local press was not based in Szentes, so the period under discussion is based mainly on the sources found in the archives, works launched by former local historians and sources published about the town in larger papers of the region. I hope that with this study, a clearer picture of public and political life of Szentes after WWII will be presented through new and unpublished materials.

Bonus Nuntium

A Koszta József Múzeum tudományos, muzeológiai, művészeti és művelődési online folyóirata

---

Huszák Elemér újságíró népbírósági pere

Vincze Gábor*

*Tornyai János Múzeum – Emlékpont, Hódmezővásárhely, történész

„A népbírósági tárgyalást rendkívül nagy érdeklődés előzi meg annál is inkább, mert a közvélemény már egyre erősebben sürgette a fasiszta elemekkel kapcsolatos eljárások lefolytatását.”
(Délmagyarország 1945. március 9.)

Rezümé:

A debreceni székhelyű, dálnoki Miklós Béla vezette ideiglenes kormány az 1945. február 5-i rendeletével felállította a népbíróság intézményét. Ez egy olyan különleges bíróság volt, amelyben a kormánypártok által delegált laikus személyek a jogvégzett tanácsvezető bíróval együtt hozták meg az ítéletet. Tehát pártbíróságról volt szó. Ez lehetővé tette, hogy bosszúszomjas emberek az 1945 előtti vélt vagy valós sérelmeik miatt népbíróság elé juttassanak számos embert. Ez történt Huszák Elemér esetében is, aki a 2. világháború alatt egy ideig újságíróként dolgozott Szentesen. Egy helyi ismerőse jelentette föl azzal a váddal, hogy nyilaskeresztes karszalaggal, fegyverrel a kezében látta őt 1944 végén Budapesten. Az 1946-os népbírósági tárgyaláson kiderült, hogy a vádlott a politikai rendőrségen verések hatására írta alá az önmagára terhelő vallomást. Sohasem volt nyilas, ellenkezőleg, több zsidót megmentett az üldöztetéstől. Ennek ellenére hat hónap börtönre ítélték, amelyet az előzetes letartóztatással a népbíróság kitöltöttnek vett. Az internálótáborból csak 1947-ben szabadult ki.

A népbíróságok fölállítása

A népbíráskodásról szóló 81/1945. M.E. számú miniszterelnöki rendeletet a Debrecenben székelő (és semmiféle közjogi legitimitással nem rendelkező, valójában szovjet bábkormányának tekinthető) ideiglenes kormány adta ki, és 1945. február 5-én jelent meg. A jogszabály megszületésének körülményeiről érdemes megjegyezni, hogy az előkészítésében három szegedi ügyvéd játszott kulcsszerepet. Dr. Valentiny Ágoston még szegedi polgármester korában, 1944. december 12-én szorgalmazta a helyi nemzeti bizottságnál, hogy állítsanak fel egy népbíróságot. Ezt követően, már az ideiglenes kormány igazságügyminisztereként két szegedi ügyvéd kollégáját, dr. Bojta (Burger) Béla és dr. Réczei

(Koch) László miniszteri tanácsosokat (utóbbi nevéhez fűződik a „népellenes” büntett fogalmának bevezetése¹) kérte fel egy, a népbíróságok felállításáról szóló jogszabály elkészítésére. A kodifikációs munkákban pedig a Magyar Kommunista Párt (MKP) által delegált dr. Kovács Kálmán vett részt.

A rendelet megalkotói abból indultak ki, hogy a népbíróság tulajdonképpen egy rendkívüli különbíróság, ezért számos olyan elemet építettek be a működésébe, amelyre addig nem volt példa. A legfontosabb változás a klasszikus jogelvhez és joggyakorlathoz képest az volt, hogy tudatosan figyelmen kívül hagyta a *nullum crimen sine lege*, és a *nulla poena sine lege* (nincs bűncselekmény törvény nélkül; nincs büntetés törvény nélkül) alapelveket. Az első paragrafus ugyanis leszögezte: a „háborús bűnösöket” akkor is felelősségre lehet vonni, ha tettük elkövetésekor cselekedetük nem minősült büntettnek. A jogszabály másik kirívó rendelkezése az volt, hogy míg az öt évnél alacsonyabb büntetési tétel esetén a népbíróságnak egyenesen kötelező volt fellebbeznie, addig a védőt nem illette meg az önálló fellebbezés joga, legfeljebb semmisségi panasszal élhetett.

Az országban huszonnégy népbíróság kezdte meg a működését.² A népbírósági tanácsok elnökeit az igazságügyminiszter nevezte ki. (Mivel mindenki tudta, hogy pártbíróságokról van szó, a szakjogászok nagy része, ha csak tehette, nem fogadta el az igazságügyminiszter „felkérését”, vagy igyekezett minél hamarabb otthagyni ezt a megbízatását.) Az ülnököket a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot alkotó öt párt (Polgári Demokrata Párt/PDP, Független Kisgazdapárt/FKGP, MKP, Nemzeti Parasztpárt/NPP, Szociáldemokrata Párt/SZDP), valamint 1945. május 1-től az Országos Szakszervezeti Tanács delegálta. (1947-ben a PDP-s delegáltakat kizárták a népbírósági tanácsokból.) A 81/1945. M.E. számú rendelet értelmében a tanácsvezető bírónak nem volt szavazati joga, a feladata csak arra szorítkozott, hogy a laikus bírókat segítse, a büntetés kiszabása kérdésében felvilágosítást adjon, de az 1440/1945. ME. számú rendelet módosítása után szavazategyenlőség esetén ő is szavazhatott.

Fellebbezni másodfokon a Népbíróságok Országos Tanácsához (a továbbiakban: NOT) lehetett. A NOT tanácsai is az említett politikai pártok egy-egy, egységes bírói vagy ügyvédi oklevéllel rendelkező kiküldöttéből alakultak meg, ám ebben az esetben a szakszervezetek

---

¹ A „népellenes” büntett fogalma az orosz „vrag narodov” (a „nép ellensége”) átvétele. Lásd Zinner, 2017. 115.

² Számos esetben előfordult, hogy olyan nagyobb településeken, melyeken önálló népbíróságot nem állítottak fel (például Berettyóújfalu, Hódmezővásárhely, Makó, Szentés, Békéscsaba, Orosháza), valamint olykor kisebb településeken (amikor a nagy létszámú tanú utaztatása költséges lett volna) úgynevezett kihelyezett népbírósági tanácsok tárgyalták az ügyeket. Ekkor a népbíró és a népbírósági elnök utazott el a főtárgyalás helyszínére, és a helyi pártszervezetek által delegált népbírókkal együtt ítéleztek.

nem rendelkeztek delegálási joggal. Első elnöke dr. Simándi Tamás volt, de öt másfél év múltán lemondatták (hamarosan börtönbe került), és dr. Major Ákos lett az utóda, akit 1948-ban dr. Bojta Béla követett.

Mivel a fellebbviteli fórumot szakjogászokból alakították meg, ezért majdnem minden második esetben lefelé módosították a büntetés nagyságát (vagy egyenesen felmentették az elítéltet), emiatt pedig komoly politikai, illetve sajtótámadások érték. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy ha – politikai nyomásra – másodfokon nem mertek felmentő ítéletet hozni, annyi (vagy közel olyan mértékű) letöltendő börtönbüntetést szabtak ki a tanácsok, amennyit előzetesben már amúgy is eltöltött a vádlott. Ez első fokon is gyakran előfordult.

1947–1949 során a „kellő ügyfélforgalommal” nem rendelkező népbíróságokat megszüntették, és a befejezetlen ügyeiket más népbíróságnak adták át (például a megszüntetett bajai és gyulai népbíróságok ügyei a szegedihez kerültek). 1950 tavaszán fejezte be tevékenységét az utolsó, még működő két népbíróság, a szegedi és a budapesti, valamint a NOT és a Népfőügyészség.

A népügyészségek és népbíróságok korabeli és későbbi megítélése – politikai beállítottságtól függően – igen eltérő. Ami a politikusok véleményét illeti, 1945–46-ban sokan értettek egyet Bálint Sándor kereszténydemokrata képviselővel, aki a nemzetgyűlésben kijelentette: *„a népbíróság alapjában véve pártbíróság”*. Duba Gyula pártonkívüli képviselő pedig ehhez még hozzátette: *„már nem a pártok bírósága, hanem a marxista [értsd: a kommunista – V. G. megj.] pártnak a bírósága”*³ a népbíróság. Az elismert néprajztudós, Bálint Sándor véleményét osztotta az a dr. Berend György is, aki belülről ismerte ezt az új jogintézményt, ugyanis egy korabeli szakmunkájában leszögezte, hogy az nem más, mint *„politikai jellegű bíróság”*.⁴

A fentieket még azzal kell kiegészítenem, hogy a népbíróságokról *„a társadalomban kialakult képet az is jelentősen befolyásolta, hogy az erőszakszervekbe lévő volt deportáltak és munkaszolgálatosok gyakorta fizikai erőszakkal párosult nyomozásai után a büntetőeljárásokban számos zsidó vallású népügyész és népbíró tevékenykedett. [...] A feljelentők, valamint a vád és védelem tanúi között sokszor a valóságot meghaladóan a bosszúvágy volt érzékelhető.”* – állapítja meg a téma egyik legjobb magyarországi szakértője, dr. Zinner Tibor.⁵

³ Idézi dr. Lukács, 1979. 162., 165.

⁴ Lásd Berend, 1948. 193.

⁵ Zinner, 2016/1. 35. (Ugyanitt írja a szerző, hogy a népügyészségek személyi összetételében *„85 %-ban volt munkaszolgálatosok, vagy deportálásból visszajött, korábban sértett emberek képviselték a vádat...”* Uo. 19.)

A szegedi és a gyulai népbíróságok ítélkezési gyakorlatáról az általam eddig feldolgozott, több mint kétszázötven eljárás alapján a következők mondhatók el. A feljelentések háttérében az esetek nagy részében egyéni bosszú, vagy anyagi haszonszerzés állt.⁶ A Magyar Államrendőrség kommunista irányítás alatt álló helyi politikai (rendészeti) osztályain⁷ folyó kihallgatások irányított kérdések szerint zajlottak, a vallomások jegyzőkönyvezése pedig sablonszerűen, a későbbi vádiratban lefektetett koncepció alátámasztása céljából történt. Az „érdektelenként” megjelölt kihallgatott, sértett tanúk a terheltek megbüntetését kívánták, egyértelműen elfogultak volt velük szemben. Számos esetben a főtárgyalásokon, a szembesítések során derült ki, hogy korábban a kihallgatást végző politikai rendészet detektívjei különféle erőszakot, ráhatást gyakoroltak a tanúkra a kívánt eredmény elérése érdekében, vagy a vallomások tisztázása során egyszerűen meghamisították a jegyzőkönyveket. A terheltekből számos esetben kínzással csikarták ki az önmagukra terhelő vallomást.⁸ A vádiratok nagy része kifejezetten gyenge jogászai teljesítmény eredményeképp született meg, olykor csak a vonatkozó rendeleti helyet tartalmazták, a terhelően valló tanúk kiragadott mondataival. A főtárgyalások gyakran fulladtak botrányba, hiszen a baloldali politikai pártok által felheccelt tömegek így próbáltak nyomást gyakorolni a bírói tanácsra a súlyosabb ítélet érdekében.⁹ Az is számtalan esetben előfordult, hogy a védelem tanúit meg sem hallgatták, az ítéletet kizárólag a vád tanúinak terhelő vallomása alapján hozták meg. Az eljárások magas százalékban végződtek felmentéssel vagy másodfokon az elsőfokú ítéletben meghatározottnál jóval enyhébb büntetéssel, ami egyértelműen a NOT, mint fellebbviteli fórum korrekciós szerepének volt köszönhető.

Huszák Elemér népbírósági pere

Huszák Elemér 1921. május 7-én született Balassagyarmaton. Az érettségi után kereskedelmi főiskolát végzett. Az a vallomásaiból nem derül ki, hogy a nőtlen fiatalember hogyan, miért került Szentésre. Annyi bizonyos, hogy újságírói pályafutását Kassán kezdte,

⁶ Az FKGP szegedi napilapja is megjegyezte egyik vezércikkében: „*a vádlottak nagy része egyéni bosszú, hajsza, áskálódás, kenyéririgység és más emberi gyarlóság szülte feljelentések áldozatai...*” Szegedi Hírlap, 1945. december 8.

⁷ A Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályát még 1945 elején szervezte meg – egymástól függetlenül – Tömpe András és Péter Gábor. A korabeli forrásokban, több esetben csak Politikai Osztály-ként emlegetik.

⁸ A hódmezővásárhelyi dr. Hegedüs Imrét a kiskunfélegyházi politikai rendészeti osztályon is vallatták. „*Naponként vallattak puhító módszerrel, Mogyorósi Lőrincz megpofozott több alkalommal, a megtöltött, 9 mm-es pisztolyával hadonászott az orrom előtt, mondván: »Gané alak, egy lövést próbára a levegőbe, a másodikat a pofájába ereszttem, ha nem ismeri el a vádat!« – Mászor gummi bottal meztelen talpaimat, tenyereimet, faromat verte, vértelenyesen kerekké [??] tisztán járnai nem tudtam.*” Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára (MNL CsML), a szegedi népbíróság iratai, XXV. 8. 1012/1945. 28.

⁹ Például Karácsonyi Guidó, Szeged–Somogyi telep plébánosának tárgyalása általános verekedésbe torkollott.

majd 1943 januárjától augusztusig a Szentesi Napló munkatársa volt. Ezt követően a kiskunfélegyházi Kiskunsági Közlönynél, később – 1944 júniusáig – a hódmezővásárhelyi Népújságnál dolgozott, majd néhány budapesti lap (Kis Újság, Esti Kurír stb.) vidéki tudósítója lett. A szovjet hadsereg bevonulása előtt, október 6-án Szentesről fölutazott egy személygépkocsival Budapestre azért, hogy egyik barátját, üzlettársát, Kanász Nagy Imrét lehozza. 9-én indultak haza, de Kecskeméten megtudták, hogy Szentes is szovjet kézre került, ezért gyorsan visszafordultak Budapestre. A főváros elfoglalása után először Szentesre utazott, majd Hódmezővásárhelyre, ott tartóztatta le a helyi politikai rendőrség a szentesiek kérésére.

Letartóztatásának előzménye az volt, hogy 1945. március 11-én „népellenes cselekedettel” meggyanúsítva följelentette Wellisch György, a szentesi nemzeti bizottság zsidó származású titkára, aki 1944-ben Budapesten élt.¹⁰ A M. Kir. (sic!) Állami Rendőrség Szentesi Kapitányságának Bűnügyi Osztályán fölvelt vallomásában azt állította, hogy „Huszák Elemért 1944. év október végén vagy november elején Budapesten láttam, amint nyilaskeresztes karszallaggal, oldalán revolverrel egy motorbicikli mellett állt.” Amikor utána érdeklődött, kiderült, hogy „a nyilas roham-osztagnak a tagja”.¹¹

Három nappal később, 14-én a volt szentesi újságírót a hódmezővásárhelyi politikai rendőrség letartóztatta (ebben a városban volt az állandó, bejelentett lakása), majd Szentesre kísérték, ahol másnap az ottani politikai rendőrségen hallgatták ki. A politikai rendőrségen vele aláíratott vallomásában állítólag azt mondta, hogy amikor visszament Budapestre, ott november elején jelentkezett a Nyilaskeresztes Párt XI. kerületi párthelyiségében azzal, hogy be szeretne lépni a pártba. Pár nappal később kapott egy nyilaskeresztes karszalagot. Tettét azzal indokolta, hogy Kanász Nagy Imre motorkerékpárjával szabadon tudjon közlekedni, mert akkor „Budapesten aki nyilaskeresztes karszallaggal motorkerékpározott, azt nem bántották, és a rendőrség sem igazoltatta...” Azt is elismerte, hogy rendelkezett egy pisztollyal, amit még 1943-ban vásárolta egy konkrétan megnevezett szentesi cégtől, azonban 1944. november elején eladta egy budapesti cég igazgatójának 600 pengőért. Végül leszögezte: „Én kijelentem, hogy semmiféle felfegyverzett nyilas alakulatnak a tagja lettem volna.”¹² (Sic!)

Március 19-én előzetes letartóztatásban helyezték, ám erről csak két nappal később, kihallgatása után hozott határozatot – háborús bűntett elkövetésével megindokolva – dr. Bíró

¹⁰ Budapest Főváros Levéltára, lakás-adatszolgáltatási ívek, Budapest, IX. ker. Horthy István körút 12. IV.1420.r fond.

¹¹ MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 13.

¹² MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 16.

Sándor szegedi népjegyész. A 21-én fölvetett jegyzőkönyv szerint a szentesi politikai rendőrségen tett vallomását annyiban módosította, hogy amikor bejelentette a nyilasházban, miszerint be akar lépni a pártba, valójában nem adtak neki azonnal karszalagot (mert előbb le akarták nyomozni a megbízhatóságát), azt csak egy ismerőse szerezte neki valahonnan. Pártigazolványa sem volt, korábban azért vallott másként, mert „*a rendőrségen kényszerítettek arra, hogy így valljak*” (nyilvánvalóan verték, kínozták). Egyfelől ismét tagadta azt, hogy nyilas karszalaggal, revolverrel az oldalán közlekedett Budapesten, ugyanis a fegyverét mindig a kabátján belül hordta, valamint azt is határozottan cáfolta, hogy tagja volt „*nyilas rohamosztagnak*”. (Ezzel kapcsolatban több tanút is megnevezett.)¹³

A népjegyészégi kihallgatás után öt nappal, március 24-én dr. Bíró Sándor megküldte a népbíróságnak az addig keletkezett nyomozati iratokat és a vádiratot. A március 19. óta előzetes letartóztatásban lévő Huszák Elemér a 81/1945. M. E. sz. rendelet 13. §. 3. pont 1., és a 14. §. 3. bekezdésébe ütköző „háborús büntett”¹⁴ miatt azzal vádolta, hogy „*a terhelt 1944. októberben vagy novemberben egy fegyveres nyilas rohamosztag tagja volt és ezzel a ténykedésével segítséget nyújtott a nyilasmozgalomnak a hatalom megtartásában*”. Az indokolásban az olvasható, hogy „*terhelt vallomása nemfelelhet meg a valóságnak...*”, az „*nagyon regényes*”, Wellisch vallomása pedig cáfolja azt. Egyébként pedig „*a nyilas rohamosztag katonai jellegű alakulat volt*”, ezért áll fenn a háborús büntett elkövetésének a vádja.¹⁵ Dr. Bíró munkáját minősíti az a tény, hogy már a kihallgatás után öt nappal összezsáptta a vádiratot, és a följelentőn kívül más tanút nem nevezett meg.

Március 28-án a szegedi népbíróság végzésével április 20-ára, péntekre tűzte ki a főtárgyalás napját, és elrendelte védőügyvéd kirendelését.

A főtárgyalás megkezdése előtt néhány nappal a hivatalból kirendelt védő, dr. Jezerniczky Ákos ügyvéd¹⁶ beadványt intézett a népbírósághoz. Ebben kérte kilenc személy, többek között a budapesti Babella Kálmán újságíró, Donáth Vilmos (neki Huszák svájci menlevelet ajánlott fel ingyen, hogy a gettózástól megmentse), id. Kelemen József (aki igazolni tudta a Szentkirály utcai panzió házmestereként, hogy két nyilas kereste), Berger

¹³ MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 17.

¹⁴ Háborús bűnös az is, aki „*aki nem vezető jellegű cselekményével a nyilas mozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megszerzéséhez vagy megtartásához*”. <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/dokument/nepbir.htm> (A letöltés időpontja: 2019. május 28.)

¹⁵ MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 47.

¹⁶ Dr. Jezerniczky Ákost csupán 1945. szeptember 15-én bízta meg Huszák Elemér azzal, hogy képviselje őt az ügyében. Az ügyvéd 1945 és 1950 között több, politikai szempontból kényes ügyet vállalt el. Például védője volt dr. Hegedűs Imre hódmezővásárhelyi körorvosnak, akit első fokon tizenkét évre ítélték, ifj. Szatmáry János újságíró-szerkesztőnek, aki megúsza két és fél évvel, valamint dr. Papp Sándor MÁV-orvosnak, akit fölmentettek. 1948. elején a gazdasági rendőrség néhány napra őrizetbe vette (Délmagyarország, 1948. január 22.). 1950-ben Beretzk Pál székkutasi református lelkészt védte. (Őt „izgatásért” nyolc hónapra ítélték.)

József (aki tanúsíthatta, hogy libákat vitt be a gettóba), a hódmezővásárhelyi Hermann Teréz (akit sikerült megmentenie a gettóba hurcolástól), valamint a szentesi Kanász Nagy Imre tanúkenti megidézését.

Az 1945. április 20-i szegedi főtárgyaláson a följelentő, Wellisch Kálmán valami oknál fogva nem jelent meg. A dr. Margita István vezette tanács¹⁷ előtt a vádlott kijelentette, hogy nem érzi bűnösnek magát, mert sem „a Nyilaspártnak”, sem „a Nyilas légióknak” nem volt tagja, és „az egész vád alaptalan”. A szentesi politikai rendőrségen március 15-én fölvetett jegyzőkönyv kapcsán azt vallotta, ott eleve azzal kezdték, hogy tagja volt-e a nyilaspártnak, a kérdésre csak igennel lehetett válaszolni. „Ütötték, vertek kézzel. Ilyen testi kényszer hatása alatt, ha azt kérdezték volna, az apámat meggyilkoltam-e? Arra is igennel feleltem volna, csak hogy ne bántsanak.” Azt is megjegyezte, hogy kihallgatása alkalmával „a szentesi nyomozókeret összes tagja jelen volt.” Ami a rendőrségi jegyzőkönyvben olvasható, az csak kitaláció, csak azért vallotta azt, hogy ne verjék tovább.¹⁸ A szegedi népügyészségi kihallgatásakor sem merte elmondani az igazat, mert Szentesen megfenyegették, hogy ha megmásítja a vallomását, „baj lesz” belőle, mert akkor visszakerül hozzájuk. „Itt már nem félek, mert a bíróság előtt vagyok. Itt már kihallgathatom a tanúimat is, mert nekem arra is van tanúm, hogy hogy amikor Pesten voltam, két nyilas keresett és agyon akart löni.” – mondta.¹⁹

Ezúttal is ugyanazt vallotta, mint a népügyészségi kihallgatása alkalmával: azért hordott nyilas karszalagot, hogy nyugodtan közlekedhessen a motorkerékpárjával. Elismerte azt, hogy rendelkezett revolverrel, de azt Budapesten eladta. „Én csaltam, amikor a nyilas karszalagot fölvettem” – mondta, hiszen sohasem volt nyilas, nem vállalt velük közösséget. A karszalagot saját maga készítette, Kanász Nagy Imre barátjától kapott ruhaanyagból. Vallomása vége felé tett egy érdekes kijelentést: „Arról a nyilasról, aki most a szovjet csillagot fölteszi, nem lehet véleményt alkotni.”²⁰ Egyértelműen arra célzott, hogy a volt „kisnyilasok” egy része az 1944/45-ös rendszerváltozás idején „átvedlett” kommunistává – ám ez olyan tabukérdés, amelyről még csak beszélni sem szabad... Végül védője kérdésére elmondta, hogy a budapesti gettóba minden ellenszolgáltatás nélkül élelmet szállított (egyébként a budapesti tartózkodása alatt a barátjától kölcsön kapott pénzből és „seftelésből” élt).

¹⁷ A népbírák Lippay Gyula, Makra Imre, Pleskó Béla, Schrimmer Endre és Székely László voltak.

¹⁸ MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 21.

¹⁹ MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 22. (Érthetetlen módon a szeptember 15-i tárgyalási jegyzőkönyvben szó szerint ugyanaz a vallomása olvasható, mint az áprilisisban! Erre még nem találtam példát a kutatásaim során.)

²⁰ MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 23-25.

A tárgyalás azzal végződött, hogy a népügyész indítványozta újabb főtárgyalási nap megtartását, ezúttal Szentesen, valamint Wellisch György és Lakos József rendőrkapitány²¹ tanúként való megidézését. A védő ismét kérte Babella, Donáth, Hermann Teréz, id. Kelemen és neje, Berger, valamint Kanász Nagy tanúkenti megidézését. Ezt dr. Bíró Sándor ellenkezése ellenére a népbíróság elfogadta, ám az előbbi indítványára – a védő ellenkezése ellenére –, az előzetes letartóztatás időpontját újabb harminc nappal meghosszabbította. Végül a népügyészséget vizsgálatkiegészítés elrendelésére utasította. Ezek után dr. Bíró Sándor népügyész augusztus 12-én átiratot intézett a szentesi rendőrség politikai (rendészeti) osztályára, melyben kérte, hogy sürgősen közöljék: *„kik eszközölték Huszár [sic!] Elemér vádolt rendőrségi kihallgatását 1945. március 15-én; továbbá kiki [sic!] voltak jelen a kihallgatáson; szíveskedjék az illetőket kihallgatni arra nézve, hogy a vádolt önként tett-e beismerő vallomást avagy úgy kényszerítették a vallomása megtételére.”*²² Az átiratra augusztus 28-án válaszolt – Wellisch György. (A népügyésszel igen jó viszonyban lehetett, mert „Kedves Sándor bátyám”-nak nevezte!) Személyes hangvételi levelében azt írta, hogy *„a Huszák Elemér féle ügyben a jegyzőkönyvet felvevő detektív”, Czeiger Zsigmond egy autókarambol miatt „halódó állapotban van”* (úgy látszik, ebből az állapotából gyorsan talpra állt, mert október elején már tanúskodhatott...), sejtése szerint a jegyzőkönyv másik aláírója Mácsai István detektív. Egyébként Huszák *„részletes és töredelmes beismerő vallomást tett tudomásom szerint a rendőrségen, az én vallomásomban nem is foglalt körülményeket is bevallott.”* Érdekes módon azt kérte Bíró Sándor népügyésztől, hogy húzza el a tárgyalás kitűzésének időpontját, mert budapesti tárgyalásaik során dr. Kovács Kálmán igazságügyi államtitkár előtt fölvetették *„népbírósági tanács felállítását Szentesen, a szegedi függvényeként, itteni népbírákkal”*, ő pedig kedvező választ adott a kérésükre.²³

A népbíróság bizonyítás-kiegészítést elrendelő végzésének csak négy hónappal később lett foganatja. Augusztus 30-án a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán a „nyilassággal” gyanúsított Huszák Elemér ügyében Réti József és Csikós Géza detektívek kihallgatták Babella Kálmánt, aki a Szabadság és a Szabad Nép hirdetési osztályát vezette akkoriban (egyébként az SZDP tagja volt). Ő azt vallotta, hogy még akkor

²¹ Lakos József (1913–1946) 1940 és 1944 között Szentesen rendőr-detektívként szolgált. Valószínűleg éppen annak a besúgónak beszervezett, köztörvényes ügyért korábban elítélt Dadi Imrének volt a „tartótisztje”, aki 1944 őszétől az MKP megyei szervezetének egyik vezetőjévé „avanzált” és tagja lett az ideiglenes nemzetgyűlésnek is. Lakost a megszálló szovjetek megbízták a városi rendőrpáncsnoki teendők ellátásával. A kommunisták kezdettől fogva támadták. Tömpe András 1945 tavaszán leváltotta, letartóztatták, de a népügyészség ejtette ellene a vádat. Az internálását csak 1946 februárjában szüntették meg. 1946. március 7-én éjjel a szentesi kórházban Dadi és néhány társa meggyilkolta. A gyilkosok a felelősségre vonást gyakorlatilag megúszták.

²² Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL), Huszák Elemér vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-61205, 10.

²³ ÁBTL, 3.1.9. V-61205, 11.

ismerte meg a vádlottat, amikor ő a Szentesi Napló munkatársa volt. Arról nem volt tudomása, hogy a nyilaskeresztes pártnak tagja lett, nyilas karszalagot viselt volna, vagy „*bármilyen nyilas rohamosztagnak tagja volt*” (mint ahogy a vádirat állította). „*Mint emberre, semmi rosszat nem tudok mondani. Tudomásom szerint a szentesi társadalmi életben eléggé népszerű ember volt.*” Végül még megjegyezte, hogy tudomása szerint Huszák azért került ellentétbe a Szentesi Napló tulajdonosával 1943 közepén, „*mert igazágtalannak tartotta, hogy emberek milliókat keresnek, ezzel szemben ő alig tud megélni a 2-300 pengős havi keresetéből.*”²⁴ Rétiék aznap kihallgatták a szintén fővárosi idősebb Kelemen József segéd-házfelügyelőt. Ő azt vallotta, hogy akkor ismerte meg Huszákot, amikor a Szentkirály utcai panzióban lakott 1944 decemberében. „*Huszákot mint nagy szélhámost ismertem*” – vallotta. (Valószínűleg azért mondta ezt, mert ő adósa maradt egy kosár tűzifa árával...) Nyilas karszalagot nem látott rajta – mondta a jegyzőkönyv szerint –, de kapcsolatban állt a nyilasokkal, mert az általuk „*rablott holmikat ő vitte le vidékre autóján cserélni*”. (Huszáknak nem volt személygépkocsija!) Ehhez még hozzá tette, hogy a „*rablott holmik*” árából 400 hold földet vásároltak „*vidéken*” – ami teljesen életszerűtlen, hiszen abban az időben a szovjet hadsereg már a főváros határában állt...²⁵ Másnap, vagyis 1945. augusztus 31-én a két fővárosi politikai nyomozó kihallgatta Karbacz Mihály házfelügyelőt, Kelemen „*főnökét*” is. Ő szinte ugyanazt vallotta, mint Kelemen, azzal a különbséggel, hogy újságíróigazolvány volt nála, és „*német felírású*” (értelemszerűen: rendszámú) „*gépkocsival járt*”.²⁶ Megemlítette Huszák két barátját, egy bizonyos Oláh Katalint (rőla semmit nem lehet tudni, neve nem szerepel sem a nyomozati szakban keletkezett iratok között, sem a tárgyalási jegyzőkönyvekben) és Kanász Nagy Imrét. Végül még azt vallotta, hogy Huszákékat valóban kereste két nyilas január elején, de szerinte nem előlük menekültek el, hanem azért, mert az apósa kiutasította őket a lakásából.

Huszák Elemér bűnügyének tárgyalása 1945. szeptember 15-én folytatódott tovább. A tanács összetétele megváltozott²⁷ ugyan, de a tanácsvezető bíró személye ugyanaz maradt: dr. Margita István. A jegyzőkönyv szerint a vádlott szó szerint ugyanazt vallotta, mint a korábbi tárgyaláson. A népügyész indítványozta a főtárgyalás elnapolását azzal, hogy „*a népbíróság a 81/1945. Nb. rendelet 48. bekezdése*²⁸ *alapján mondja ki a vádlott előzetes bűnösségét*”, valamint

²⁴ MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 9.

²⁵ MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 11.

²⁶ MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 7.

²⁷ A népbírák ezúttal Csamangó István, Karasz László, Kun Béla András, Makra Imre, Mucsi István és Taraszovics Ödön voltak.

²⁸ A 48. § szerint „*A népbíróság a bizonyítási eljárás teljes lefolytatása előtt a már bebizonyítottnak látszó bűncselekmények tekintetében közbenszóló határozattal állapíthatja meg a vádlott bűnösségét. Ilyen határozatot – amely az ítélelhozatalra megállapított eljárással történik – a népbíróság csak abban az esetben hoz, ha a vádlott letartóztatásban van és előrelátható, hogy a letartóztatás leghosszabb tartamának (6 hónap) lejártáig az*

kérte, hogy a főtárgyalás kitűzendő napjára vezettessék elő Wellisch Györgyöt (aki a följelentésével elindította a Huszák Elemér elleni eljárást), valamint idézzék meg Czeiger Zsigmond²⁹ és Mácsai István nyomozókat „*a vád körülményeire vonatkozóan*” (vagyis, hogy valóban veréssel csikarták ki Huszákból a rendőrségi kihallgatáskor az önmagára terhelő vallomást.³⁰ A védő, dr. Dolch Sándor ügyvéd (aki valószínűleg Jezerniczky akadályoztatása miatt „ugrott be” helyettesíteni), először is ugyan azoknak a személyeknek a tanúkénti kihallgatását kérte, mint ügyvédtársa hónapokkal korábban. Ezen kívül ellenezte a néppügyész által indítványozott „*előzetes bűnösség*” kimondását. Azt is kérvényezte, hogy a védencét helyezték azonnal szabadlábra, hiszen már a törvényben megszabott fél évnél is több ideje van előzetes letartóztatásban. A népbíróság végzésében elutasította dr. Bíró Sándor néppügyész indítványát, egyben elrendelte az azonnali szabadlábra helyezést.

A dr. Margita István vezette népbírósági tanács ténykedése nagyon nem tetszett a szentesi kommunistáknak: „*Július 19. óta a Népbíróság elé utalt fasiszták egymásutánban érkeznek haza, zsebükben a Margitta-tanács felmentő ítéletével. Hogy csak egy példát említsünk, Huszár [sic!] Elemér volt nyilas pártszolgálatos, aki a rendőrségen bevallotta a tetteit – a Margitta-tanács előtt épp bőrrel szabadult. Amikor hazaért, a rendőrség saját hatáskörében – internálta.*”³¹ (Erdei Ferenc nemzeti parasztpárti, valójában „kriptokommunista” belügyminiszter egy 1945. június 21-én meghozott, titkos rendeletét követően a politikai rendőrség internálhatta egyebek mellett azokat a személyeket is, akiket a népbíróságok szabadlábra helyeztek.) Az internálásáról szóló véghatározatot szeptember 19-én állították ki, amit huszák megfellebbezett, de azt 30-án Kiss Gyula vármegyei főkapitány elutasított, mert szerinte „*népellenes cselekedetet követett el*”.³²

Október 22-én dr. Bíró Sándor néppügyész átiratában indítványozta, hogy a népbíróság szíveskedjék „*sürgősen kitűzni*” a főtárgyalást. Mellékelte azoknak a tanúknak a lsitáját,

---

összes vád tárgyává tett cselekmények tekintetében a főtárgyalás le nem folytatható. A közbenszóló határozatot a népbíróság indokolni köteles. Közbenszóló határozat alapján a vádlott előzetes letartóztatása csak abban az esetben hosszabbítható meg, ha feltehető, hogy az ügyben hozandó ítélet a vádlottat legalább egy évi szabadságvesztés büntetéssel fogja sújtani. A közbenszóló határozat ellen fellebbezésnek helye nincs. Az ügyben hozandó ítéletet a népbíróság a közbenszóló határozatra tekintet nélkül hozhatja meg.”
<http://www.jogiportal.hu/index.php?id=skhftzgl5im9ykd5b&state=20070701&menu=view> (A letöltés időpontja: 2019. május 28.)

²⁹ Czeiger Zsigmond 1945. október 9-én Babolcsay György „politikai előadó” előtt azt vallotta, hogy „*Huszák Elemér kihallgatását Hódmezővásárhelyről való átkísérése után én eszközöltem. Azon más részt nem vett. Őt vallomására senki nem kényszerítette, a gyanúsított jegyzőkönyvben felvetteket ő maga mondta be.*” A jegyzőkönyv alján található aláírás azonban nem egyezik a március 15-i jegyzőkönyv alján található aláírással – tehát valamelyik hamisítvány. MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 5.

³⁰ MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 35.

³¹ Magyar Alföld, 1946. szeptember 25. („Ne tárgyalja a Margitta-tanács a szentesi fasiszták ügyeit!”)

³² ÁBTL, 3.1.9. V-61205, 12.

akikre a védelem hivatkozott, és akik az előző, szeptember 15-i főtárgyaláson meg kellett volna jelenjenek (Babella, Karbacz, id. Kelemen), valamint a tanúvallomások jegyzőkönyveit, fölhívva a figyelmet arra, hogy „a hivatkozott tanúk nem hogy megcáfolták a védelmi tényállításokat, hanem ellenkezőleg, terhelő adatokat szolgáltatottak a vádlott ellen”...³³

1945. december 12-én a szegedi népbíróság dr. Margita István vezette tanácsa (melynek összetétele az előzőhöz képest ismét megváltozott³⁴) előtt folytatódó főtárgyalást ismét elnapolták, mert azon egyetlen tanú sem jelent meg.

1946. január első napjaiban dr. Jezerniczky Ákos védőügyvéd beadványt küldött a népbírósághoz. Ebben kifejtette, hogy védelem több mint fél évig volt előzetes letartóztatásban, melynek letelte után a szentesi rendőrkapitányság politikai osztálya internálta. „Visszas helyzetet szült a már szinte gyakorlattá fejlődött az az eljárás, amelyet a rendőrség követ, amikor a népbíróság által szabadlábra helyezett egyéneket – lényegében azzal az indoklással, amelyet a népbíróság és népbíróság kellőképpen megalapozottnak nem látott – internálási eljárás alá vonja és személyes szabadságától még a népbíróság jogerős befejezése előtt megfosztja.” Kiemeli azt is, hogy védelem ellen csupán „egyetlen egy terhelő tanúvallomás fekszik el, olyan egyéntől, aki ezenkívül legalább tíz hasonló ügyben feljelentőként szerepel, mint a nemzeti bizottság titkára Szentesen”.³⁵ Ezért arra kérte a népbíróságot, tegyen olyan irányú előterjesztést a népbírósághoz, hogy az keresse meg a mezőhegyesi internáló tábor parancsnokságát védelem szabadon bocsátása érdekében. (Február 4-én ez ügyben egy másik beadványt intézett, ezúttal a népbírósághoz, melyben ismételtén kérte védelem szabadlábra helyezésének kieszközlését a szentesi rendőrkapitányságnál.)

Január 28-án Huszák József, a vádlott apja írt kérvényt az igazságügyminiszterhez, azt kérve tőle, hogy saját hatáskörben hasson oda, hogy a szegedi népbíróság soron kívül tárgyalja le fia ügyét, és addig is helyezték őt szabadlábra. Azt is írta, hogy amikor szeptember 15-én fiát szabadlábra helyezték, a népbíróság utasítására internálta a szentesi rendőrség. Az ügyvéd október 3-án fellebbezésben kérte az Államrendőrség Vidéki Kapitányságát és a belügyminisztert, hogy a fia szabadlábban védekezhesse, de válasz négy hónap elteltével sem érkezett... Ugyanaznap dr. Bite Ferenc népbíróság átiratában közölte a népbírósággal, hogy nem tesz észrevételt, ha a mezőhegyesi internálótábor parancsnokságát

---

³³ MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 85.

³⁴ A népbírák ezúttal Daka Ferenc, Gazdag Nándor, Karasz Ferenc, Lévai Béla, Ráduly Lajos, Taraszovics Ödön. A vádat most dr. Polónyi Jenő népbíróság képviselte.

³⁵ MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 68.

és a szentesi főkapitányságot az internálás megszüntetése végett megkeresi azzal, hogy a vádlott rendőrhatósági felügyelet alatt tartandó Hódmezővásárhelyen.

Február 8-án dr. Margita a szegedi népbíróság részéről értesítette a népjegyésztséget, hogy a vádlott (illetve védője) azon kérelmét, hogy „*a népbíróság olyan irányú előterjesztést tegyen a népjegyésztséghez, hogy kerestessék meg a mezőhegyesi internáló tábor parancsnoksága a vádlott szabadon helyezése iránt*”,³⁶ elutasította, mert az internálást az államrendőrség rendelte el, így a fenti kérelemmel az illetékes hatósághoz kell fordulni.

Március 23-án Karbacz Mihály egy budapesti közjegyző előtt nyilatkozatot tett, melyben részben megismételte az 1945. augusztus 31-i vallomását, de kiegészítette azzal, hogy „*semmiféle jelét nem láttuk annak, mintha nyilas lett volna*”, sőt, rá és családjára azt a benyomást tette, hogy „*a nyilasok elől bújdosik*”.³⁷ 29-én Huszák Elemér „népellenes büntette” ügyében a szegedi népjegyésztségen fölvetett tanúvallomási jegyzőkönyvben Cziegler (sic!) Zsigmond szentesi lakos, rendőrnagy alhadnagy („érdektelen tanú”) elmondta, csak onnan ismeri, hogy ő nyomozott az ügyében, és nincs tudomása arról, hogy tagja lett volna a szentesi nyilaskeresztes pártnak. A fővárosban „*elkövetett cselekményeiről*” csak a nyomozás során szerzett tudomást. Ő hallgatta ki, és határozottan állította, hogy a gyanúsítottat „*a kihallgatás során senki nem bántalmazta*”.³⁸

Április 11-én a Magyar Államrendőrség Szentesi Kapitányságának Politika Osztálya részéről dr. Szeghő István r. hadnagy engedélyezte, hogy a rendőrhatósági felügyelet alatt álló Huszák Elemér nehéz anyagi viszonyai miatt a Rákosligetén lakó szüleihez költözhessen, de kikötötte, hogy ott jelentkezzen le az illetékes rendőrhatóságnál.

1946. május 24-én szegedi nyilvános főtárgyaláson ezúttal dr. Csaba Sándor törvényszéki bíró vezette a tanácsot,³⁹ a vádat dr. Márai Pál népjegyész képviselte. A megidézett tanúk nagy többsége (Cziegler, Donáth Vilmos⁴⁰, Hermann, Berger, Kanász Nagy, Karbacz és id. Kelemen József) ezúttal sem jelent, a vétivük sem érkezett vissza. A vádlott megismételte a korábbi főtárgyaláson elmondottakat. A karszalag azért kellett, hogy zavartalanul közlekedhessen a motorjával, és élelmet szállíthasson az úgynevezett csillagos házakhoz. A két nyilas valószínűleg

³⁶ MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 84.

³⁷ MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 98.

³⁸ MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 75.

³⁹ A népbírák: Fehérvári Sándor, Jávorka Pál, Lévai Béla, Ráduly Lajos, Taraszovics Ödön Viski Sándor.

⁴⁰ Donáth Vilmos még 1945. december 17-én közjegyző előtt nyilatkozott, miszerint öt éve ismeri Huszákot, és büntetőjogi felelőssége tudatában kijelenti, hogy „*fasiszta gondolkodású nem volt*”. 1944. őszén valamikor nyilas karszalaggal fölkereste őt, és amikor (ismerve a politikai felfogását) megkérdezte, miért viseli ezt, ő azt válaszolta, azért, hogy autón járhasson. „*Korábról tudom, hogy nagy autó és motor bolond volt.*” Ugyanebben az időben számára svájci menlevelet szerzett. Egyébként amikor vidékre ment élelemért, a beszerzett dolgokból mindig adott nekik. „*Fegyvert nála soha nem láttam, a nyilas karszalagon kívül más nyilas jelvénye vagy egyenruhája nem volt, ilyet rajta nem láttam, sőt, felöltömet adtam neki kölcsön, hogy kabátja legyen. Általában jóindulatú embernek ismertem.*” ÁBTL, 3.1.9. V-61205, 14.

a karszalag jogosulatlan használata miatt akarta elhurcolni. Egy Donáth Vilmos nevű ismerősének svájci menlevelet szerzett. A szentesi rendőrkapitányságon kényszer alatt tett vallomást. Wellisch megismételte a korábbi vallomását, kiegészítve azzal, hogy egy – időközben elhunyt! – ismerőse, bizonyos Deutsch János azt mondta neki, hogy vádlott *„Budán tevékenykedett, mint nyilas párttag”*. A tanúval való szembesítés eredménytelen volt. Mácsai István tanú először azt vallotta, nem emlékszik arra, hogy jelen lett volna a vádlott kihallgatásán. Úgy rémlett neki, hogy őt a szentesi rendőrségre egy Puskás nevű illetővel vitték be. Utóbbi panaszkodott neki, hogy *„Ceiger Zsigmond nevű nyomozó bántalmazta a kihallgatás alkalmával”*, és mivel látszottak a külsérelmi nyomok, emiatt orvoshoz vitte, de ezért kirúgták a rendőrségtől. *„Szentesen akkor bevett szokás volt, hogy a kihallgatásoknál bántalmazták a gyanúsítottakat.”* – jegyezte meg a tanú.⁴¹ Babella Kálmán megismételte a korábbi vallomását.

A népbíróság a tárgyalás befejeztével visszavonult az ítélet meghozatalára. (Miótán a tanácskozási jegyzőkönyv nem található meg az aktában, nem lehet tudni, hogy a különböző pártok által delegált népbírók miként döntöttek a bűnösség, és az ítélet mértéke kérdésében.)

Az 1945. március 14-től 19-ig rendőri őrizetben, majd 19-től szeptember 15-ig előzetes letartóztatásban, azóta (több, mint 14 hónapja!) pedig internáló táborban lévő Huszák Elemért 1946. május 24-én a Csaba-tanács egy rendbeli, a Nbnov. 12. §. 2. pontjába ütköző „népellenes büntett”-ben találta bűnösnek. Ezért a Nbnov. 13. §-a és 1. §. 1. bekezdés 8. pontja alapján a Btk. 92. §-ának alkalmazásával hat hónapi börtönbüntetésre, mellékbüntetésként a politikai jogai három évre történő elvesztésére ítélték. A büntetést a vádlott előzetes fogva tartásával kitöltöttnek vették, és megkeresték a szentesi rendőrkapitányságot a szabadon bocsájtása érdekében. A vádlott az eddig felmerült bűnügyi költségeket köteles volt megfizetni.

Részletes indoklásában a bíróság kifejtette, hogy ugyan beigazolódott a vádlott szentesi bántalmazása, kényszerítése, ennek ellenére a népbíróság úgy találta, hogy mind a Szentesen, mind a népügyészségen tett vallomása elfogadható. Tehát tényként kezelték, hogy belépett a nyilas pártba, kapott tagkönyvet és karszalagot. Azt is elfogadták, hogy zsidókat önként mentett. Mivel csak egy tanú állította, hogy két nyilas kereste, a népbíróság ezt nem vette figyelembe. *„A népbíróság a vád tárgyává tett háborús büntettet nem állapította meg”*, de azt bizonyítottan látták, hogy a *„fővezérség nemzetvédelmi és propaganda osztályán nyert beosztást”* (igaz, cikkeket nem írt). Nyilas karszalaggal és revolverrel járkált (ezt azonban kizárólag Wellisch „látta”!), de *„nyomorgó embertársain segített”* és *„az akkor fennállott rendelkezések szerint zsidónak tekintendő személyeknek önzetlenül élelmiszereket szállított, sőt, egyiknek svájci*

⁴¹ MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 42.

menlevelet szerzett.”⁴² Ezért a népbírószági eljárásban kiszabható legalacsonyabb büntetési tétellel sújtották. Dr. Csaba Sándor vezető bíró a tárgyalást követően, még aznap átiratban megkereste a szentesi főkapitányságot, hogy „*a vádlott szabadlábra helyezését foganatosítani szíveskedjék*”.⁴³

Mivel a népügyész a gyakorlatilag fölmentéssel felérő ítélet kihirdetése után súlyosbításért fellebbezést jelentett be, ezért az iratokat a népbírószág a népfőügyészhez helyezte át. Ott azonban elakadt az ügy, csak a következő évben született jogerős döntés.

Az elsőfokú ítélet után egy héttel, május 31-én Mogyorossi Lajos főhadnagy, a szentesi politikai osztály vezetője azt jelentette a Csongrádvármegyei Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályának, hogy Huszák Elemér internálási ügyét „revízió alá vette” és megszüntette, mert a szegedi népbírószág nem jogerősen ugyan, hat hónapra ítélte, amely büntetést az előzetes letartóztatással kitöltöttnek vett.⁴⁴

Három héttel később, június 21-én dr. Jezemiczky Ákos védőügyvéd, a népbírószágnak címzett beadványában azt kérte, hogy a bejelentett fellebbezést szóbeli tárgyaláson bírálják felül. Megemlítette, az a tény, miszerint védenca az ügyészségen sem merte elmondani a valóságot, mert félt, hogy visszaviszik a szentesi rendőrségre és ismét jól megverik, nem alaptalan, ugyanis Szegeden épp a napokban történt hasonló eset: a rendőrség mondvacsinált okokra hivatkozva vitetett vissza egy személyt az ügyészségről, és bántalmazott... „*Eltekintve attól, hogy a szentesi rendőrség túlzó eljárásai azon időben foglalkoztatták a parlamentet (Fekete Imre országgyűlési képviselőt súlyosan bántalmazták, mentelmi joga ellenére) [...] több hasonló ügy nyert kiderítést; tekintetbe kell vennünk vádlott letartóztatása idején e téren fennállott körülményeket...*”⁴⁵ Azt is figyelembe kell venni, hogy a rendőrségi kihallgatáskor birtokukban volt Wellisch följelentése, tehát irányított kérdéseket tudtak fölteni. Ráadásul éppen ő rendszeresen nem jelent meg a tárgyalásokon, emiatt húzódott el az ítélet meghozatala, ezért az ítéletben megállapítottnál nyolc hónappal több szabadságvesztést kellett védenének elszenvednie.

A védő bízott védenca felmentésében – ami majd’ egy évvel később be is következett. Az 1947. április 17-i végzésében a NOT dr. Sarlós Márton vezette tanácsa jóváhagyta az elsőfokú ítéletet, mert a népügyész által bejelentett fellebbezést a népfőügyész visszavonta.

Ezzel gyakorlatilag lezárult Huszák Elemér ügye. A kétéves vészőfutás tulajdonképpen egyetlen egy embernek köszönhető: a bosszúszomjas Wellisch Kálmánnak, aki valamilyen vélt vagy valós sérelmét a volt szentesi újságíróra akarta megtorolni. A népbírószágok 1945 és 1950

---

⁴² MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 52–53. (A „szentesi nyilas újságíró” peréről 1946. május 25-án röviden beszámolt az MKP által irányított szegedi Délmagyarország, valamint a helyi FKGP lapja, a Szegedi Kis Újság is, de az „enyhe” ítéletet nem kommentálták.)

⁴³ ÁBTL, 3.1.9. V-61205, 8.

⁴⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-61205, 24.

⁴⁵ MNL CSML, XXV.8. fond, Nb. 69/1945., 80.

közötti történetében rengeteg, a Huszák Kálmánhoz hasonló esetre bukkanhatunk. Elvégre is a népbíróság intézménye nem csak a politikai leszámolás, az erőszakos elítcsere, hanem a tömeges személyi bosszúk színtere is volt.

Huszák Elemér későbbi sorsáról források hiányában sajnos semmi sem tudható.

IRODALOM:

Barna Ildikó – Pető Andrea (2012): *A politikai igazságszolgáltatás a II. világháború utáni Budapesten*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Berend György (1948.): *A népbíráskodás*. Acta Universitatis Szegediensis, Szeged.

Dr. Lukács Tibor (1979): *A magyar népbírósi jog és a népbíróságok (1945–1950)*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Vincze Gábor (2015): Egy jogi-politikai „állatorvosi ló” – a Fülöp Imre elleni népbírósi eljárás (1945–1950). In *A Felvidék krónikása. Tanulmányok a 70 éves Popély Gyula tiszteletére*. (Szerk.: Makkai Béla). Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, Budapest, 247–272.

Zinner Tibor (2016): „Éjjel nappal jó hangulatban dolgozunk és igyekszünk igazolni a belénk vetett reményeket”. *Szembenézés – a népbíróságokról feketén-fehéren*. MTA Law Working Papers, (III. évf.) 2016/1. https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2016_6_Zinner.pdf (A letöltés időpontja: 2018. március 1.)

Zinner Tibor (2017): „A magyar nép nevében”? In Horváth Zsolt – Kiss Réka (szerk.): *Remény és realitás, Magyarország 1945*. Kiadja a Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 105–124.

Summary

The Institution of People's Court was established with a decree of 5 February 1945 by the Provisional Government led by Béla Miklós de Dálnok and based in Debrecen. It was a special court in which layman delegated by government parties made judgements together with the legal judge of the council. Therefore it was rather a party court making it possible for people with vengeance to bring many people to justice because of their alleged or real grievances before 1945. The same happened with Elemér Huszák who worked as a journalist in Szentes for a while during World War II. A local acquaintance reported him as Huszák had been seen with an Arrow Cross armband and a gun in his hands in late 1944 in Budapest. At a 1946 People's Court hearing, it emerged that the accused had signed a self-confessed statement after being beaten by political police. He had never been of the Arrow Cross, on the contrary, he had saved more Jews from persecution. Nevertheless, he was sentenced to six months' imprisonment, which the People's Court deemed to be pre-trial detention. He was released from the internment camp only in 1947.

